

"CHRONIQUE DE VOLYN"

"VOLHYNIAN CHRONICLE"

ЛІТОПИСЬ ВОЛИНИ

ВІННИПЕГ

РІК VIII

1966

Ч. 8

ЗМІСТ Ч. 8 ЛІТОПІСУ ВОЛИНИ

М. Мащрика — Грушевський 1866-1966)	2
С. Гординський — Павло Ковжун (1866-1966)	5
Проф. В. Сеніотвич-Бережний — Григор Гуляницький	9
о. Л. Квастирук — Учительська Спілка на Підляшшю	14
Д-р Климкевич — Герб Холмської землі	20
Г. Мироненко — Княжий город Кам'янець на Поліссю	27
Інж. М. Бойко — Пам'яті Т-ва Дослідників Волині	35
І. Литвинович — Волиняни в Парагваю	43
Проф. Г. Гордієнко — Чехи на Волині	50
Протопресв. Т. Яковкевич — Архимандрит Іван Яковкевич	58
Інж. І. Іванюк — Українська еліта на службі Польщі	64
Федір Хрущ — Село Литовика на Волині	71
Успіхи нашої молоді: Ольги Радіон і Е. Криворучко	72—74
Інж. І. Гнойовий — 55 клм. болотами Полісся	75
Інж. М. Гадзяцький — Для філятелістів (і для нумізматиків)	81, 82
М. Котульський — Домашній промисел на Волині	83
Признання для праці ІДВ	86
Галицько-Волинський Літопис	87
Студентська Секція Волинян в Крак. У-ті	87
Посмертні згадки: д-р П. Шумовський і інші	89, 96
Барон Т. Штейнгель (матер. до Е. У.)	90
В. Ш. — Огляд праць про Волинь	90
Зміни у видаванні Літопису Волині	92
Хроніка ІДВ і Т-ва Волинь та Фінс. база ІДВ, Касовий звіт	94—95

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ФОНД ІДВ.

І. Довгаль, уповнов. ІДВ Торонто (з колодки) в р. 1965	
— \$100.00, 1966 — 200.00, разом	\$300.00
І. Гордіюк, В. Шиприкевич, М. Боровський, д-р М. Данилюк на Ріку Припять	258.00
П. Кукуруза (Мінн.)	20.00
В. Вовк (ЗДА) — \$12.50 і А. Влодарчик — \$12.00	24.50
Д-р І. Розгін — замість цвітів на могилу св. пам.	
І. Лукашука — 5.00 і 5.00 від себе	10.00
М. Захожий	10.00
Н. Буря	9.00
По \$5.00: М. Лукомський, Н. Сокалюк і А. Кушчинський, інж.	15.00
По \$4.00: Я. Трембач, С. Сорочинський і Г. Вознюк — разом	12.00
По \$3.00: І. Півовар, Е. Хрущ	6.00
М. Смик	2.50
По \$2.00: Е. Бойчук, о. С. Магальяс, І. Кушнірук	6.00
В. Овчарук	1.20
По \$1.00: М. Прончук, Я. Бартко, К. Бризгун, П. Андрейчук М. Ступницький — разом	5.00
Управа ІДВ сердечно дякує всім за благородну поміч.	

—o—

УВАГА! ЧИТАЙТЕ ПРО ЗМІНИ В НАШОМУ ВИДАВНИЦТВІ
НА СТОР. 92-ІІ.

ЛІТОПИС ВОЛИНИ

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЗБІРНИК ВОЛИНЕЗНАВСТВА

Редагує Колегія:

М. Боровський — головний редактор, М. Подворняк — техн. редактор, С. Радчук — відповідальний редактор, І. Онуфрійчук — адміністратор, О. Навроцький — коректор.

Видає: Інститут Дослідів Волині за поміччю Т-ва волинян у Торонті і Вінніпегу. Редакція застерігає собі право скорочувати і виправляти надіслані рукописи. Кореспонденцію і матеріали слати на адресу:

“LITOPYS VOLYNI”

P.O. Box 606, Winnipeg, Manitoba, Canada

Рік VIII

1966

Число 8

НАПЕРЕДОДНІ 100-ЛІТТЯ КАНАДИ

В р. 1967 Канада святкуватиме 100-ліття свого щасливого юнацтва. Українці, що вибрали собі цю вільну країну до поселення й як прибрану Батьківщину, теж прийматимуть живу участь в цьому спільному, велизному святі. Вони принесуть на ці ювілейні врозистості на виставу здобутки своїх рук, ума, любови і подяки за достатнє життя, свободу розвою на всіх ділянках свого культурно-наукового та економізного життя та дружнє спілкування з своїми співгромадянами, „Де кожний син це сторож твій, Канадо!” — як з гуттям вдягности співаємо в канадському гимні.

DR. M. HUCULAK
2991 WEST 42nd AVE.
VANCOUVER 13, B.C.
CANADA

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

(В століття народження — 29 вересня 1866 р.)

Святкуємо століття народження ще одного великого сина Волині й усієї України, покритого славою ученого, письменника й національного провідника, Михайла Грушевського. Він побачив світ у Холмі, середню освіту здобував у Грузії, в Тифлісі, науковцем став у Києві, під рукою такого велетня української науки, як Володимир Антонович, а професором став у Львові, столиці Західньої України. Звідтіля почався розвиток його незвичайної, блискучої наукової діяльності, яка, як сказав би Панько Куліш, „воістину” воскресила історичну Україну у всій її величі й трагічній красі.

До Шевченка ніхто з українських поетів і письменників не поставив так рішуче — виразно й переможно — маєстату самостійности й суверенности України. Ніхто! Бо в ті часи запанувала психіка безнадійности, остаточної **минулости** України. Її оспівували й оплакували, як дороге й славне минуле, яке „минулося — не вернеться”. І тільки Шевченко, надхнений Духом Божим, несподівано для всіх, проголосив пророчим словом невмиручість України, її безумовне воскресення. І всі тоді увірували.

До Грушевського не було справжньої історії України. Були монографії не так далеко минулого, головню козацьких часів, були лише несміливі екскурсії в глибшу давнину; панувала фальшована історіософія російських учених. І нікому було виступати на „прю” з ними. До Грушевського не було науково обгрунтованої історії України.

Як Шевченко, надхнений Духом Божим, проголосив воскресення України, так Михайло Грушевський, озброєний даром Божим великого ученого і надхнений любов'ю до рідного народу, гордістю своєї синівської належности до нього, розкопав порохи й каміння, якими була засипана історична правда, і виступив на прю з цілою армією російських істориків. Наукова зброя Грушевського була, на здивовання найкращих і чесних московських учених, непереможною: коли вийшла в світ перша книжка історії України М. Грушевського, на рос. мові, „Очерки истории

українського народа”, в 1904 р., то хребет російської історіософії що-до України було зломлено. Грушевський відібрав від Росії весь князівсько-київський період історії (і те, що було до нього) і „воз’єднав”, як тепер висловлюються в підсоветській літературі, з Україною. З цим передові російські учені перед революцією, як і світова наука, погодилися, бо це була і є історична правда. Дарма, що комуністичні диктатори з Москви тепер знову повертають стару шовіністичну псевдо-теорію, яка каже, ніби у старий київський період була „спільна Русь”, але правда Грушевського непереможна.

1866 — 1934

Грушевський не був лише кабінетним ученим за замкнутими дверима — він історію покликав до життя, робив її живою, динамічною, як підставу і силу до відродження України. Уже перша його скорочена, але повна обсягом всього історичного часу, книжка по українськи „Нарис Історії України-Руси”, що вийшла у слід за першим виданням на російській мові, зворушила великі тисячі українців — молодших і старших. Вона відкривала їм очі і показувала шлях.

Було цілком природним, що Грушевського вибрали головою Української Центральної Ради — парламенту Ук-

раїни в процесі відродження. Він став головою й провідником молодого Української Республіки. Був на своєму місці, гідно і мудро, до останніх днів Центральної Ради. Коли німецькі нахабники напали на засідання Української Державної Ради, якою була так звана „Мала Рада” („велика” Центральна Рада була парламентом), і коли німецький комендант закричав „руки вгору”, лише один Грушевський своїх рук не підніс. Не здався він пізніше й на тиск комуністичних диктаторів, щоб пристосуватися до їх вимог — пішов у заслання до Москви, але нічим не прислужився Москві — працював лише для України, як її історик.

Напади на нього тих, що з далекої дистанції просто-ру і часу язиками „визволяли” Україну, свідчать лише про їх абсолютну нездібність зрозуміти обставини й умови часу.

Україна була розбуджена в такому стані, якого так боявся Т. Шевченко: „її, приспану й ограблену, збудили в огні московські злі люди (Вірш „Мені однаково, чи буду..”). Так приспану й ограблену Центральна Рада, на чолі з Грушевським, формувала Україну в самостійну вільну державу в огні війни і з ворогом в самому серці України. Те, що було осягнуте, те, що стало новою історією, подиву гідне. Українська держава переможена, але вродилася в кровавій боротьбі Україна, **як нація.**

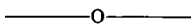
Грушевський, вийшовши на еміграцію, після окупації Москвою України, повернувся назад в Україну. Цей крок здався багатьом великою хобою — покорою перед ворогом. Але це не було так: Грушевський вернувся в пекло, щоб врятувати в ньому душу своєї найдорожчої дитини — Історію України. Поза тим червоним пеклом він не міг би докінчити своєї велетенської праці, якої без нього ніхто вже не зміг би зробити, бо вона вже була в його голові і в його серці. Він повернувся в Україну, щоб докінчити цю працю, і її майже докінчив. Він дав Україні її історію, її безсмертну метрику в 10 томах. Інші відбудують українську державу, а він своє зробив, зробив найбільше.

Повернувшись під ворожу владу, він нічим і ніяк не зрадив України й себе: працював виключно для україн-

ської справи і ніяк, і нічим для ворога. Він не пив московського „кумису”, як мусіли пити колись ті українські князі, що зверталися до татарського хана за „ярликом”. Він жив і помер вірним сином України без плями і без докору.

Його місце в пантеоні України — друге після її пророка Тараса Шевченка. Твори Шевченка — Євангелія Правди української, а твори Грушевського — Біблія українського народу.

М. І. Мандрика.

ПАВЛО КОВЖУН

1896—1939

Павло Ковжун був одним з найбільш енергійних, або краще сказати — енергетичних, тобто тих, що витворюють енергію і наснажують нею інших — мистців. Такі мистці появляються на переломі діб, вони бистрі і вдумливі, прочувають інстинктом ті рушійні сили, що оформлюють дану добу, їх цікавить усе нове і незнане, а водночас вони виростили з давніших традицій, знають їх, і кожен рух у майбутнє уявляють собі як дальше продовження вартостей минулого. Серед великої кількості мистців, що творять у кожній добі, лиш небагатьом суджено мати той дар всеохопности, який робить мистецьку діяльність тих вибраних такою живою, інтересною, пробоевою, правдивим прапором своєї доби.

До таких, власне, мистців належав Павло Ковжун. Його короткий жителіс: народився на Волині, студіював у Києві; якраз у передвоєнні роки, захопився новими течіями в мистецтві, відбув усю воєнну визвольну кампанію в рядах української армії, після війни був інтернований поляками в Тарнові, з 1922 р. у Львові. Те, що за своє коротке життя — усього 43 роки — він зробив для українського мистецтва, вписано до найсвітліших сторінок його історії. За 17 років праці у Львові він стояв у самому осередку, можна б сказати, навіть як центральна постать тодішнього нашого мистецько-культурного життя, хоч у той час були й інші визначні мистецькі осо-

бистості, які не раз перевершали його глибиною таланту і розмахом, згадаймо хоч би Івана Труша, Олексу Новаківського, Петра Холодного Старшого. Проте ні один із згаданих мистців не поєднував в одній особі стільки талантів — мистця, організатора, критика і теоретика мистецтва. А передусім, усе, що він робив, мало широкий діапазон актуальних у тодішньому мистецтві ідей, справді світове тло. Але розгляньмо ті ділянки його творчості.

Як мистець, Ковжун передусім майстер книги. Хоч він і малював картини, стінописи і інші речі, справжнім володарем був він у графіці. На маленькому клаптику паперу вмів він вичаровувати найбагатші форми, скомпоновані з великою культурою і смаком, модерно. До його приходу книжка оздоблювалася будьяким рисунком чи орнаментом, добрим на полотні, але невмісним на папері. Тут Ковжун витворив певні тверді закони і вимоги для оформлення книжки, що були новиною в графіці не тільки українській. Виставлені на закордонних виставках, ті його графічні речі притягали глядача своєю живістю форм, досконало скомпонованих, своїм українським, майже екзотичним характером, культурою шрифту, що в ньому Ковжун був майстром не меншим за Нарбута. Пригадується, яке враження викликали його книжні знаки (екслібриси) на виставці слов'янського екслібрису у львівському Оссолінеумі в 1929 році. Завдяки Ковжунові, український відділ побивав усі інші, що одногосно признавала й польська преса. Пізніше він за свої екслібриси отримав перші нагороди на виставці в музеї в Лос Анджелес, де щороку відбувався міжнародній показ. Своїми досконалими обкладинками оздобив він видання різних творів Франка, Черемшини, Тичини, Олеся, молодих поетів, далі різні пропам'ятні видання, передусім „Червоної Калини”. Гарна обкладинка стала просто вимогою кожної книжки і це стимулювало видавничо-мистецький рух, тут побіч Ковжуна почали працювати Р. Лісовський, М. Бутович і молодші графіки, які винесли це мистецтво на інтернаціональну арену.

Ця мистецька творчість тісно була пов'язана з організаційною. Ковжун був співтворцем „Гуртка Діячів Українського Мистецтва”, що в рр. 1922-26 улаштував чо-

тири виставки. Пізніше, коли почалося природне для кожного покоління розмежування між „старими” і „молодими” (не так віком, як творчими методами і поглядами), навколо Ковжуна об’єдналася спочатком 30 рр. група мистців з більш модерними поглядами на мистецтво і створила АНУМ — Асоціацію Незалежних Українських Мистців. АНУМ була не так організація, як форум виміни мистецьких ідей; її ядро творили, крім Ковжуна, мистці Я. Музикова і М. Осінчук — обоє традиціоналісти на візантійській основі — та автор цих рядків. Здобутком цього об’єднання був десяток виставок, що притягнув до Львова все тоді творче в українському мистецтві — Архипенка, Масютина, Грищенко, Глущенко, Андрієнка, Дольницьку, і ін., нову мистецьку молодь, що студіювала в чужинних академіях та, врешті, й чужинних мистців. Свою душу вкладав Ковжун також у мистецький журнал-альманах „Мистецтво”, 5 випусків якого і для сьогодні залишаються зразковими. Рівень його був такий, що, за браком польського, в „Мистецтві” писали й мистці польські й жидівські, всіх їх притягав високий рівень і проблемність журналу. Ковжун також зредагував ряд монографій, до яких сам писав статті — Грищенко, Глущенко, Гец, далі він дав низку статей, м. ін. про О. Архипенка, М. Дольницьку, про італійських мистців, яких пізнав під час своєї подорожі до Італії 1930 р. тощо. Найважлишою справою уважав він слідкувати за діяльністю кожного видатнішого українського мистця і притягати його до співпраці. В час, коли мистці в радянській Україні ставали щораз більше ізольовані від загальних проблем мистецтва світового, Ковжун живо цікавився їх творчістю і заодно звертав увагу на їх творчі досягнення, особливо на школу монументалістів М. Бойчука, якого спочатку 30-х рр. уже добре притиснуто до стіни за його „контрреволюційне” мистецтво. До 1932-3 р., тобто до часу голоду в Україні, львівські мистці мали досить добрі зв’язки з мистцями Києва і Харкова, а редактор модерністичної „Нової Генерації” М. Семенко, в переїзді до Берліну в 1930 р., затримався у Львові і два дні і дві ночі просидів у Ковжуна на розмовах.

В Ковжуна критика і теоретика була одна основна риса: він думав категоріями всеукраїнськими і тому не визнавав ні мистецтва радянського, ні галицького, ні еміґраційного, ні ще якогось іншого. Для нього існувало тільки мистецтво українське, яке могло собі мати різну тематику, стилі, замишування, та що, власне, завдяки тій різноманітності ставало цікавим. Тільки одне питання ставив він: чи даний мистець має у своїй творчості щось таке, за що його можна назвати мистцем українським? Навіть, коли якийсь мистець починав творити зовсім новими, модерними методами, Ковжун у його стилевих ознаках шукав рис, які чимсь єднали б його з великою мистецькою традицією України. Сам переконаний модерніст, він з найбільшим подивом ставився до української ікони, вважаючи, що в ній є всі ті проблеми форми і кольору, які пробували тоді розв'язати чільні мистці світу. Ось чому і його власне мистецтво, і очолюваний ним рух АНУМ-у були поважним мистецьким рухом, що корінився в наших традиціях. І ось чому він належить до ключевих постатей українського мистецтва.

Про творчість Ковжуна вже дещо видано, Василь Мясютин у 1939 р. у вересневому, вже воєнному, числі берлінського журналу „Гебравхсграфік” дав про нього статтю з багатьома репродукціями, автор цієї статті в 1942 р. випустив у Львові окрему невелику монографію, писав про нього і Микола Голубець. Але це ще небагато. Щастям його є те, що його твори утривалені в тисячних відбитках видань. Останніми роками звернули увагу на творчість Ковжуна і мистці в Україні, і про нього було вже кілька несміливих згадок, зате помітний вплив його графіки на творах деяких мистців. Все це є доказом того, що його мистецтво далі живе і творче.

С. Гординський

Люди старої Волині

ГРИГОР ГУЛЯНИЦЬКИЙ

До цього часу ми ще не маємо монографій, присвячених славним Хмельничанам, а між ними Григор Гуляницький був одним із видатних. Дані про Гуляницького дуже розкидані в різних джерелах і в умовах еміграційного існування не завжди приступні.

Нехай же наша коротка розвідка про цього відважного волинського шляхтича пригадає нам, що він, а разом з ним 21 інших Гуляницьких із цього старовинного і численного роду, приєдналися до гетьманського (Хмельницького) прапору, не боячись небезпеки воєнних часів залишити на Волині своїх рідних і маєтки.

Гуляницькі — старовинний український боярський рід власного гербу, що своє родове прізвище прибрав від маєтності Гуляники, Луцького повіту, на Волині.

Олехно, Мартин і Василь Гуляницькі дістали від короля Жигмонта I (1506-1548) грамоту, яка стверджувала за ними права на маєтки, надані їхнім предкам сто років перед тим, ще за честлюбного і безпокійного князя литовського Свидригайла.

В ревізії замків 1545 р. згадуються Гуляницькі в списках повіту Луцького, як доволі заможні земляни¹⁾. Рід завжди відзначався своєю відданістю православної вірі і імена Гуляницьких часто згадуються в зв'язку з монастирями і взагалі справами церковними. Отже, в середині XVII ст., в часах повстання Хмельницького, пресвітером Луцької Афанасівської церкви був родич Григора Гуляницького, отець Артемій Гуляницький. Підпис Андрія Гуляницького, поруч підписів Юрія Пузини, підкоморія Волинського, Романа Івановича Козинського і Константина Ушака-Куликовського, стоїть під духовним завіщанням Гальшки (Галини) Гулевичівни, дружини маршалка мозирського Стефана Лозки, яка своєю фундацією з дня 14. X. 1615 р. призначила київські „добра свої власні, дідичні з правами й вольностями народу руському, але лише

¹⁾ Назва „землянин”, що найдовше вживалася на Волині, є рівнозначна назві „шляхтич”.

тим, що в православній, благочестивій східній Церкві в послушенстві і благословенстві Св. Патріярха Костянтинопільського невідмінно тривають і тривати будуть”.

Рід Гуляницьких був дуже численним. Наприклад, у 1569 р. під час Люблинської Унії присягу виконало 23 Гуляницьких, згадує генеалог А. Бонецький (том VII ст. 392).

Тому й не диво, що так багато Гуляницьких взяло участь в повстанні Богдана Хмельницького.

Григор Гуляницький, людина освічена і розумна, скоро зробився довіреним співробітником гетьмана, якому гетьман доручав секретні доручення і посольства.

Славнозвісна „Історія Русов”, яка відзеркалює так вірно політичні і історичні погляди і почування українських патріотів 60-их років XVIII ст., коли вона писалася, оповідає, що коли гетьман Богдан перебував в Києві в 1648 р., то 9. XI. вислав Григора Гуляницького в перший раз у Москву „секретно”. Це є історично вірно.

У 1649 р. їздив він знову до Москви, але на цей раз уже послом. Він мав добру нагоду познайомитися з московськими порядками, надужиттями і грубістю воевод та низькопоклонством народу. Це все йому ніяк не подобалося та, повернувшись в Україну, він сказав гетьманові: „Добра от московской протекції ждати нельзя”.

Пізніше, як оповідає далі „Історія Русов”, ми бачимо Гуляницького серед тих старшин, що ставилися опозиційно до гетьмана в його зносинах з Туреччиною. Цим розгнівав гетьмана і мусів зникнути зперед його очей.

Ще 14 жовтня 1648 р. гетьман вислав листа до султана, в котрім прохав для України турецького протекторату. Не треба думати, що таке ставлення гетьмана до Туреччини не мало прихильників, бо як свідчить В. Липинський в своїй праці „Україна на переломі”, козацька старшина „майже вся поголовно, при своїй ненависті до Польщі і антипатії до Москви, була настроєна прихильно до Туреччини” (стор. 34).

Цікаво, що виданий гетьману султаном турецьким „Дипльом на князівство Руське”, був під Берестечком, 30 червня 1951 р., разом з іншими документами, захоплений поляками.

„Історія Русов”, в тих чи інших подіях, малює Гуляницького, як борця за козацькі права і це дуже цікаво, бо вказує на те, що він залишив по собі добру пам'ять.

Як та ж історія оповідає, після Зборівського трактату польська шляхта стала домагатися повернення маєтків, кажучи, що „губити родові маєтки не повинні ні по яким законам і що вони можуть за них (маєтки) відправляти (виконувати) службу козакам так само, як відправляли Польщі”. Гетьман на це погодився, але проти цього збунтувалися київські, білоцерківські і переяславські козаки, підговорені Гуляницьким і полковником Миргородським Гладким та „выгнали всьих этих искателей изъ селеній малоросійскихъ и многихъ изъ нихъ перебили и розграбили”. Отже за цей бунт, оповідає „Історія Русов”, — стято голову полк. Гладкому, а Гуляницький „убыжалъ и скрылся въ Молдавіи съ трема старшинами отъ войска”.

Ось яким малювала „Історія Русов” Григора Гуляницького.

Але перейдемо до справжньої історії.

Історик Костомаров пише; „В 1654 р. він (Гуляницький) не схотів присягати цареві, не гляючи на те, що за два роки перед тим лише бігство спасло його як бунтовника проти Річипосполитої („Богданъ Хмельницькій” ст. 488).

Гуляницький не був самотнім серед старшин, що не хотіли присягати Москві, не склав присяги і славний полковник Іван Федорович Богун, який москвіну Скуратову сказав в очі: „Ты до нас в Чигирин воеводою їдеш, не здорово від нас виїдеш”...

Одному з прихильників Москви, Іванові Безпалому, Богун, разом з старшинами — Григ. Гуляницьким, Тимошем Носачем, Силичем, Цюцюрою, Германом, Гапоновичем, Іваном Лизогубом, Михайлом Ханенком та іншими, писали в листі з дня 1. VIII. 1659 р., що вони дуже дивуються, як Безпалый, що є сином України і багато крові для неї пролляв, тепер проти них єдинокровних на московському боці виступає і добровільно в неволю піддається.

Гуляницький, як великий ворог Москви, по смерті Богдана Хмельницького підтримує Виговського. В 1658 р. він в очі казав воеводам московським: „Були ми під владою королів польських і великих князів Литовських, за право і вольности свої ми все стояли і з неволі освободились. Так само і вам кривд і грабіжу не подаруємо.”

В роках 1656-1659 був Гуляницький полковником Ніжинським, опісля наказним гетьманом Сіверським, врешті, полк. Корсунським.

Гуляницький належав до тих козаків-старшин, які, як висловився в однім листі Андрій Потоцький, обозний коронний, не хотіли ні короля польського, ні царя московського.

Коли відносини між гетьманом Виговським і москалями погіршилися, Гуляницький на розказ гетьмана, зібрав пограничні полки в липні 1658 р., а саме стягнув свій полк під Ніжин, кудя прибув і полковник Чернігівський, а також надійшли козаки з Гомеля, Стародуба й Новгород-Сіверського. Побачивши це, Ромодановський, який був висланий з військом в Україну по царському наказу, зажадав від Гуляницького, щоб він козаків розпустив. Гуляницький цього, звичайно, не зробив та лише спитав Ромодановського: „А пощо ти ідеш з військом?”

По розриву Виговського з Москвою, Гуляницький писав йому: „Пане Гетьмане, Боже поможи, а ми за тобою...”

Коли велике військо, вислане царем під командою князя Трубецького, пішло походом на Україну, Гуляницький здержав його під укріпленим Конотопом і витримав довгу облогу, від 29 квітня до 7 липня 1659 р., доки гетьман Виговський наспів, споможений татарами й поляками. 7 липня 1659 р. москалі були погромлені вщент, мало хто втік, щоб принести до Москви страшну вістку. Жак охопив Москву, думали, що гетьман піде далі та почали копати окопи довкола міста.

В цій війні Гуляницький брав участь вже як наказний гетьман Сіверський.

Як прихильник Гадяцької умови, він дістав від Польщі на ленних правах села Носовку і Кисілівку в Черни-

гівським воєвідстві, а після Чуднівського договору (1660) — маєток Пожар (Акти VII ст. 333).

В 1662 р. він (Гуляницький) разом з Іваном Кречовським, Глосинським і Капланським відбиває в уніятів взяті ними у православних єпископські катедри. За гетьманування недоброї пам'яті Павла Тетері, Гуляницький був кілька разів послом до Річі Посполитої, а в 1664 р. бере участь в поході польських військ на Лівобережну Україну. Після трагічної загибелі гетьмана Виговського, розстріляного польським полковником Маховським „без ніякого явного доказу, не давши мені оправдатися”, як писав Виговський в своєму передсмертному тестаменті з дня 16. III. 1644 р., та славного полковника Івана Богуна, розстріляного два тижні перед тим, Стефан Чарнецький заарештував Гуляницького і заслав його в Прусію в Фортецю Мальбург, де він перебував ув'язнений разом з тодішнім Митрополитом Київським Юсифом Нелюбовичем-Тукальським та Юрієм Хмельницьким („Самовидець” ст. 84). Поляки дуже добре розуміли, що хоча Гуляницький і ліпше ставиться до них, ніж до Москви, але за Україну боротиметься та тому, не дивлячись на численні прохання гетьмана Тетері і цілої шляхти воєвідства Київського, звільнити його не схотіли („Самовидець” ст. 95).

В 1666 р. гетьман Петро Дорошенко просив короля, щоб були звільнені Митрополит Нелюбович-Тукальський, Юрій Хмельницький та Гуляницький з мальбурської фортеці. До нас дійшов чорновик відповіді, що була виготовлена королівською канцелярією 5. II. 1666 р.

Отже читаємо там, що о. Тукальського й Хмельницького, які перебували до цього часу „і не у в'язниці і не в кайданах”, король наказав випустити на волю. Те саме зробить незабаром і з паном Гуляницьким, котрого заслуги завжди лишаються у короля в респекті. Не є він жодним в'язнем, а живе на вольному помешканні, та в близькому часі буде для заспокоєння того краю зовсім відпущений з королівського наказу (Архів Чарториських у Кракові, Кад. 612, ч. 18, л.л. 481-482).

По звільненні Гуляницький був тимчасово при гетьмані Петрові Дорошенкові, але йому не подобалася Доро-

шенкова турецька „протекція” та він повернувся до Польщі.

В 1675 р. він став полковником Королівським і регіментарем Річі Посполитої та через брата свого Федора намагається склонити гетьмана лівобережного Івана Самойловича на бік Польщі (Акти XII ст. 174-5, 178, 187, 192, 217, 257).

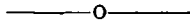
Яка була його дальша доля, ми не маємо певних відомостей, але полк. Остап Гоголь в 1676 р. скаржився на поляків, „які нас так хочуть ізвести, як ізвели Гуляницького” (Акти XII, ст. 533).

Гуляницький був одружений з Анною з Шептицьких й залишив двох синів, Андрія й Антона та дві дочки, одну за Грабовським, другу за Блазовським. Одна з дочок була щирою приятелькою старої вдови Богданової (Мала Енциклопедія).

Пішов він до Богдана, як і другі наші шляхтичі, що відчували свою кровну приналежність до народу українського, однієї з ними віри православної. Людина тодішньої шляхетської культури, яка була під сильним впливом польських поглядів на життя, він бажав бачити Україну вільною, але, коли побачив, що ці його мрії не збуваються, повернувся до Польщі, проти якої боровся, але яка йому чужою не була.

Чим він там завинив перед поляками, що вони його „ізвели”, ми мабуть ніколи не дізнаємося.

В. Сенютович-Бережний

† о. Леонтій Квартирук

ОРГАНІЗАЦІЯ УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СПІЛКИ НА ПІДЛЯШШЮ ТА ІНШІ ПОДІЇ

Спо м и н

(Закінчення з ч. 7 „Літопису”, ст. 57)

Учительська спілка Холмщини, Підляшшя і Полісся та західної Волині була заснована 1918 року при Комісаріяті Освіти в місті Бересті.

До спілки вписалося понад 100 членів учителів. Головою спілки обрано учителя М. Марченка, секретарем

учителя Я. М. Щура. Члени Управи спілки: В. Ковальчук і І. Корженьовський-Максимович.

Після закінчення першої черги учительських курсів, комісар освіти К. Дмитріюк, відряджуючи учителів до шкіл, наказував провадити при школах вечірні курси українознавства для дорослих, а по більших оселях у повіті засновувати товариства „Просвіти”.

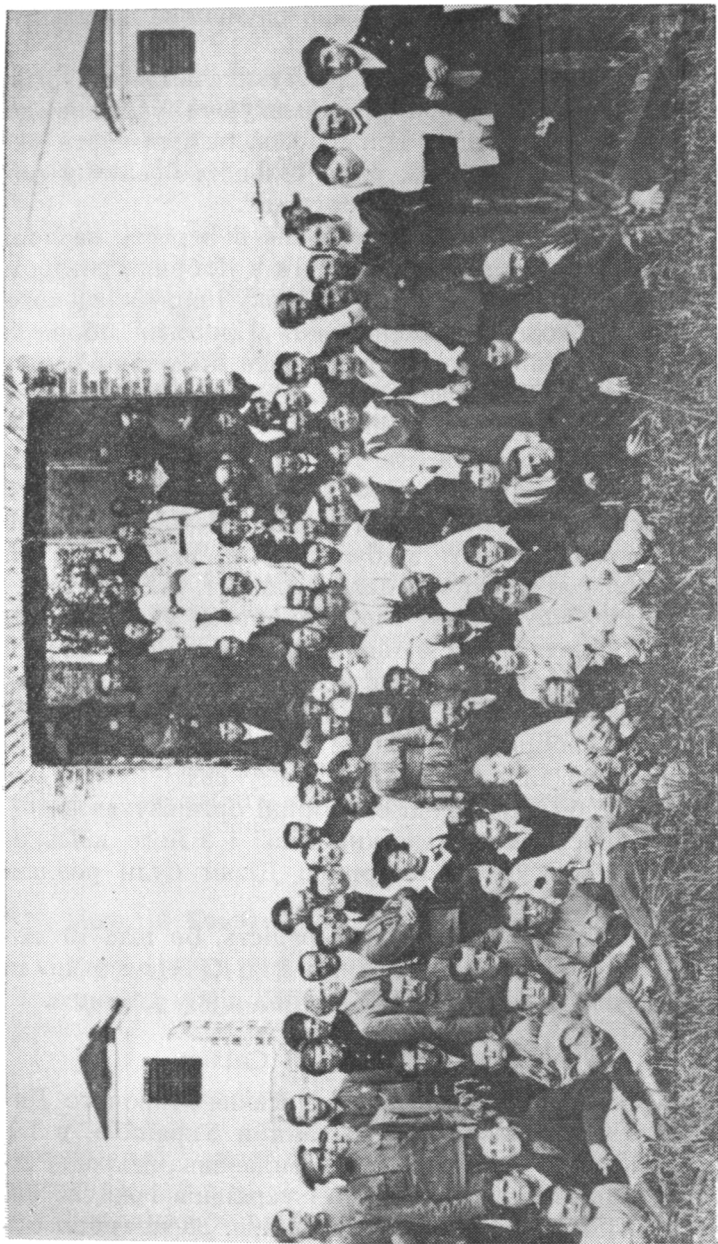
Перша „Просвіта” була заснована в Бересті, на чолі з суддею Антоном Павлюком, а друга в Кобрині, автором цього допису. Вона містилась в будинку кол. Купецького Банку. Першим головою кобринської „Просвіти” зборами членів був вибраний о. протоєрей Семен Бігалович, а секретарем учитель Григорій Грома. Освітнім референтом став о. Л. Квартирук, скарбником учитель Карлицький, а заступником голови учитель Михайло Семенюк. Він же був і диригентом хору при Соборі.

Т-ва „Просвіти” розпочали працю. Перша „Ялинка” в кобринській „Просвіті” відбулася для малих дітей і шкільної молоді на другий день Різдва ст. ст. 1918 року. Хата „Просвіти” була дуже гарно прибрана українськими прапорцями. Після війни й німецької окупації та ялинка для дітей і їхніх батьків принесла багато радості, а також національного піднесення й освідомлення. Під проводом М. Семенюка соборний хор дуже гарно співав українські пісні й колядки та щедрівки. На тому святі було дуже багато людей, бо якраз тоді в Кобрині організувався військовий „Холмсько-Гродненський Кіш” і з його військового штабу було багато старшин. Дітям були роздані дарунки.

На жаль, недовго тривала та радість, бо вже 10 лютого 1919 року прийшли поляки, а 1-го березня закрили „Просвіту”, а в її домі примістили поліційну станицю.

Організація Видавничої Спілки

У 1918 році, весною, після підписання Мирного Договору між центральними державами й Україною, в Білій на Підляшші, була організована видавнича спілка „Рідне Слово”. Ця спілка складалася з українців і жидів, які вложили до спілки 50 тисяч карбованців. За ці гроші були куплені у німців дві друкарські машини, мотор і 60

Учител. Громада в Берестю влаштовувала учительські курси, під керівництвом Комісара Освіти Карла Р. Дмитріюка, 1918 р.

тон паперу. Це все приміщувалося в Білій, у будинку кол. російської учительської семінарії. Папір і друкарські машини німці продали нам по дешевій ціні, бо цей папір російське військо, при відступі в 1915 році, залишило в Берестейській фортеці. Завідував друкарнею п. Куровський і жид Блох — волиняк. В тому видавництві працювало 40 осіб, у більшості жінки. Видавали тижневик „Рідне Слово”, за ред. М. Соловійчука, і шкільні книжки. Книжки для шкіл закупив (здається у Львові) Комісаріят Освіти Холмщини, Підляшшя і Полісся.

На жаль, і праця видавничої спілки у Білій тривала недовго. Справа в тому, що в прикордонній полосі, наших земель з Польщею, жодного українського війська не було. Тому, в грудні 1918 року, Видавничу Спілку і її майно перевезено до Берестя.

Ліквідація Центральної Ради і проголошення Гетьманства

Організація Українських Хліборобів, 29 квітня 1918 року, проголосила гетьманом України Павла Скоропадського. По наказу гетьмана і його уряду, дивізію синьожупанників, що була сформована в Голобах, демобілізовано. Деяких членів Центральної Української Ради німці арештували й інтернували в Берестейській фортеці. Там вони працювали під німецькою вартою, розбирали приватні муровані будинки, грузили у вагони цеглу, яку німці вивозили до Німеччини. Гетьман формував кадри в більшості з бувших царських офіцерів, а як вояків до війська брав переважно синів багатших господарів.

Австрійський уряд, під натиском польських впливових осіб в австрійському парламенті, не ратифікував Берестейського мирного договору, а Український Уряд не мав можливості своїми військами обсадити прикордонну територію цих наших земель. На цих землях була тільки цивільна українська влада, яка навіть не мала своєї поліції, аж до часу, поки в німецькому війську не повстала революція. У Білу на Підляшші був призначений повітовим старостою проф. Степан Кордуба.

Організація Учительських Курсів

У місяці березні приїхав з Києва до Берестя заступник комісара освіти Тиміш Олесіюк, який згодом організував тут українознавчі учительські курси в Берестейській фортеці. Всі курсанти, які мешкали в цитаделі, були забезпечені всіма господарчими вигодами. Кожна черга курсів тривала біля двох місяців, а по закінченні науки, курсанти діставали призначення до шкільної праці. Найбільший клопіт був з тими учителями, які вчителювали ще за царських часів і привикли до вигід, добре умебльованих кімнат. Під час же німецької окупації все, що було в школі, було забране німецьким військом або селянами. Ці учителі вимагали умебльовання, бо не мали на чому сидіти та спати. Кожна школа своїми силами цю нестачу полагоджувала, бо в час війни були поруйновані всі фабрики, що виробляли меблі. Ці курси продовжувалися до кінця 1918 року. Восени того самого року вибухла в Австрії революція. Ця держава розпалася на національні держави.

Того самого часу Польща почала з своїх легіонів, що були організовані Пілсудським ще 1914 року, творити свою власну армію, яка в 1918 році зайняла Холмщину і Підляшшя, а в лютому 1919 року і Берестя та Західне Полісся.

На початку жовтня 1918 року повстала і в німецькій армії революція. Аж тепер німецький уряд згодився на організування на окупованих землях північно-західньої України української адміністрації та української поліції.

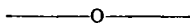
У вересні 1918 року заступник губерніяльного старости Скорописа Йолтуховського М. Донець запропонував мені (авторові) їхати до Кобрини і організувати повітову державну варту. Він видав мені потрібні документи і 55,000 карбованців на організацію тієї варти, по штату — 25 кінних вартових і 25 піших. Приїхав я до Кобрини і зустрів тут знайомих із вчительських курсів та знайомого лікаря Фрішмана. Цей лікар показав мені свій міський шпиталь і відділ венерично хворих, в якому було 50 молодих дівчат. Цей дім-шпиталь стояв при залізничній станції. Ці молоді дівчата були переважно жидівки. Як мені оповідав доктор Фрішман, по зайнятті військами

Берестя, штаб армії приказав головному рабинові доставити до його головного штабу 100 гарних дівчат. Рабин зібрав жидівську громаду і вони погодилися мобілізувати таке число дівчат з біднішого жидівського населення. Ці дівчата були забезпечені жидівською громадою по 10,000 рублів кожна (одноразово).

Після огляду шпиталю цей лікар познайомив мене з жидівськими купцями міста Кобриня, які багато допомогли мені в організації варти і місцевого життя. За 25,000 карбованців, що їх розміняли мені купці на німецькі марки, я купив у німецькому запасовому полку 25 коней, навіть зі зброєю, по 350 карб. за кожний. Начальником державної варти призначено колишнього полковника царської армії Червинського. Зорганізована Повітова Рада рекомендувала, кого можна прийняти на службу до державної варти. Отже, варта приступила до виконання своїх обов'язків.

Колішній староста в Білій Підляській проф. С. Кордуба одержав призначення на посаду старости в Кобрині. Після ліквідації Директорією гетьманського уряду він якийсь час урядовав як комісар УНР, в Кобрині. Але потім він самовільно покинув урядування і переїхав у місто Рівне до отамана Оскілка, де був редактором. В кінці грудня 1918 р. на місце С. Кордуби уряд УНР призначив п. Янушевського, кол. голову Міської Ради у Ковні в 1914 р. З ним довелося мені урядувати до часу окупації поляками Кобриня.

Від Редакції: Про Берестейський період діяльності українського уряду в рр. 1918-19; про учительську громаду, курси, в Берестю та про всіх діячів українців того часу і події докладно подав у своїх споминах Д-р Т. Олесіюк в „Листах до Приятелів” ч. 127-28, 1963 р.

ЩО Є З ЗБІРНИКОМ Т-ва СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР, в якому є статті про працю С. Г. на Волині? Саме тепер Збірник є в друку (в ЗДА). 650 стор., 130 світлин. Тверда окладинка з золотими відтисками. Ціна як було подано — тепер 7.00 дол., а після видрукування 10.00 дол. Гроші можна слати до ІДВ (на Збірник С.Г.)

Д-р Роман О. Климкевич

ГЕРБ ХОЛМСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Герб Холмщини належить до цінніших пам'яток у геральдичній скарбниці Великої Волині. Постав він приблизно в половині XIV-го століття перед прилученням цієї української волости до Польщі та перетривав, гадаємо, без основних змін до наших часів.

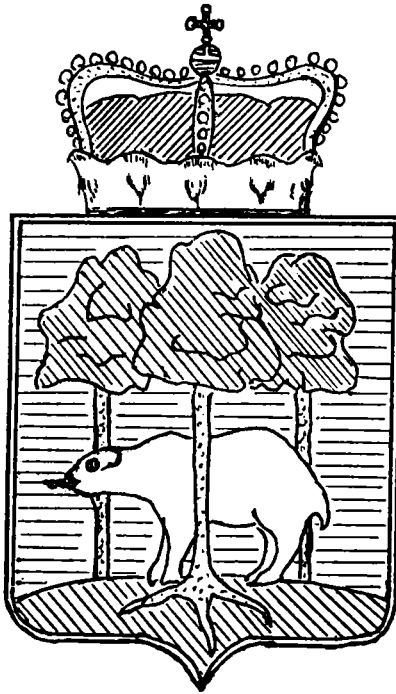
Його найдавніші речеві пам'ятки й дотичні документальні джерела майже вповні однозгідні відносно рисункового зображення гербу, зате вони часто суперечні собі в деякій мірі під оглядом даних про зіставлення гербових барв.

Найдавніші сліди гербу Холмщини зустрічаємо в XV-му столітті. Відомий польський історик і геральдист, Ян Длугош (1415-80), у своїх „Інсігніях”¹⁾ твердить, що герб Холмської землі представляє в зеленому щитовому полі срібного ведмедя у ході, поміж трьома зеленими деревами — двома біля голови й одним збоку. Цей же сам автор у своїй „Історії”²⁾ суперечить собі при описі прапорів, що були вживані під час битви під Грунвальдом 1410-го року, кажучи, що прапор холмської бойової частини містив у червоному полі срібного стоячого лева між двома деревами. Ця суперечність може мати два пояснення. Вона може бути вислідом неточностей чи похибок, що сталися під час пізніших редакцій рукопису Длугоша, а можливо теж, що в „Інсігніях” автор подав вид герба, що за його часів був у дійсному вжитку, а в „Історії” записав якесь неточне усне чи письмнене передання.

В т. зв. „Арсенальському Гербовнику” (рукописі ч. 1114, що переходується в Бібліотеці Арсеналу в Парижі) герб Холмської землі зображений ось як: у блакитному щитовому полі срібний ведмідь на зеленому узгір'ї між трьома деревами — зеленими з бурими пнями. Так описує його Г. Полячкувна³⁾, яка мала цей гербовник у руках. Ф. Пекосінський⁴⁾ твердить вправді, що барва щитового поля цього ж гербу „тілесна”, а дерева тільки зелені, однак ми не маємо доказу на те, що він бачив „Арсенальський Гербовник” власними очима. Крім того мусимо взяти під увагу й те, що забарвлене поле в стародавньому

рукописі напевно зблідло та змінило свою відтінь (що особливо можливе при блакитних барвниках), а крім того можемо сміло припускати, що жінка була спосібна до кращої оцінки невиразної краски. Рукопис цей постав десь на литовсько-білорусько-українських землях на початку XVII-го століття, однак він спирається на первовзорі з XVI-го століття, якого дальшу підставу творили „Інсигнії” Длугоша з XV-го століття⁵).

До XV-го століття належить теж гербовник знаного ритівника Еразма Камина з Познаня; гербовник переховувався в Університетській Бібліотеці у Львові⁶). Срібний холмський медвідь зображений у ньому в срібному полі на зеленій мураві й між зеленими деревами.

У XVI-му столітті описав цей герб славний польський геральдист, Бартош Папроцький, у своєму знаменитому „Гербовнику Лицарства”⁷), що був виданий 1584-го року, та подав теж його рисункове зображення. Цей же

автор вповні згідний з Длугошевими „Інсигніями” та вважає, що гербом Холмщини є срібний медвідь у ході між трьома зеленими деревами в зеленому щитовому полі.

XVII-е століття залишило нам сфрагістичну речеву пам’ятку, а саме печать Холмської землі, прикріплену до документу з 1674-го року, що зберігається в Воєвідському Архіві в Люблині⁸). З вигляду печати можна припускати, що вона постала куди раніше, а саме приблизно на переломі XVI-го на XVII-е століття. Вона овальна, зображений у її полі без гербового щиту медвідь у ході в свою праву сторону між трьома деревами, а довкільний надпис звучить: **SIGILLVM * TERRAE * CHELMENSIS *** (пам’ятка дещо наднищена).

Приблизно з того ж часу походить теж земська печать Красноставського повіту, що переховувалася в Музею князів Любомирських у Львові. Вона округла, з проміром 37 мм. і містить у своєму полі безщитне виображення медведя в ході між деревами⁹). Довкільний надпис звучить: **SIGIL + TER + ET DISTRI + CRASNO +**. За часів приналежності Червоної Русі до Польської Корони Холмська земля входила разом з Галицькою, Перемиською, Львівською, Сяніцькою й Жидачівською землями в склад Руського воєвідства та ділилася на два повіти, а саме Холмський і Красноставський, які користувалися цим же самим гербом.

У XVIII-ому столітті про герб Холмщини писали два польські геральдисти, славний Каспар Несецький¹⁰), який видав чотири томи своєї „Корони Польської” в роках 1728-43, як теж Вельондек¹¹). Обидва вони придержуються Длугоша, описуючи герб Холмщини як срібного медведя в ході в свою праву сторону між трьома зеленими деревами в зеленому щитовому полі. Згідний з ними теж Чарнецький¹²), якого гербовник появився вправді на початку XIX-го століття, однак своїм змістом належить він вповні до XVIII-го століття, і Заневич¹³), якого рукопис з першої половини XVIII-го століття переховується в Національній Бібліотеці у Варшаві.

У висліді розбору Польського Королівства, воєн на початку XIX століття та інших історичних тогочасних подій, герб Холмщини вийшов з урядового вжитку. 1837-го

року російська влада створила Люблинську губернію, що в її склад увійшла теж Холмська земля, а 26 травня 1849-го року затверджено губерніяльний герб, що містив у собі чотири герби земель, які знайшлися в границях цієї ж губернії¹⁴). Щит був почетвертований: в першому полі герб Люблинської землі, у другому полі герб Холмщини, змінений дещо (в зеленому полі між трьома срібними деревами чорний медвідь), в третьому герб Мазовша, а в четвертому русько-литовська „Погонь”, що представляла ті частини губернії, що належали давніше до Великого Князівства. Цей герб перетривав до 1867-го року, коли зо зміною губерніяльних границь узнано його непідходячим. Дня 13 серпня 1867-го року вислано до затвердження властями два проекти нового губерніяльного герба, що були виготовлені в Люблині, одначе ці проекти не діждалися свого затвердження. Проекти погоріли разом з цілим Архівом Давніх Актів у Варшаві під час війни 1944-го року. Врешті, 25 лютого 1869-го року затверджено остаточний герб для Люблинської губернії¹⁶). Щит був розділений; в горішньому півколі герб Люблинської землі, а в долішньому виправлений дещо герб Холмщини — на зеленому тлі срібний медвідь з червоними очима й язиком у ході на золотій землі між трьома золотими деревами. Цим гербом користувалися всі губерніяльні й повітові власті, як теж численні міста й громади аж до відходу Холмщини під польську владу, коли стародавній герб Холмщини вийшов з урядового вжитку. До II-гої Світової війни перетривав в урядовому вжитку тільки міський герб Холма, що дуже зближений до колишнього земського¹⁷).

Важно відмітити, що сучасне українське суспільство виявило зацікавлення гербом Холмщини. Передовий український геральдист Микола Битинський дав кілька мистецьких зображень цього герба, придержуючись сполучки барв, що були встановлені 1869-го року¹⁸). Цього ж самого зіставлення гербових барв придержувався історик українського мистецтва В. Січинський¹⁹), який виготовив 1952-го року 12 зображень найважливіших земських гербів України для Українського Конгресового Комітету в ЗДА; а між ними теж і герб Холмщини. Герб цей знайшов своє

примінення теж в українській недержавній філателії та якраз на Холмській землі. 1941-го року видано службові марки Українського Допомогового Комітету в Холмі за проектом кап. лейт. Української Державної Фльоти сл. п. Святослава Шрамченка і Василя Штуля²⁰). На одній з них вміщено однобарвний рисунок герба Холмщини (недоліком цього рисунку являється те, що гербовий щит увінчаний новітньою княжою мітрою, а на самій марці пояснено, що це має бути корона короля Данила!). 1942-го року появилася там же ще одна марка з приводу 725-річчя існування Холма з таким самим гербовим зображенням, а того ж самого року випущено її ще раз з особливим надруком в пам'ять 1000-річчя від заснування оселі, з якої постав княжий город Холм²¹).

На закінчення дозволимо собі висловити кілька особистих поглядів на початки герба Холмської землі, беручи під увагу те, що точних дотичних джерельних даних не вдалося знайти. Після найбільшої правдоподібності цей герб витворився з міського герба Холма. Герб Холма мусів уже існувати 1382-го року, коли Холм одержав німецьке міське самоврядне право, і він має три основні історичні відміни: а) медвідь у ході без жодних побічних гербових фігур (часами тільки половина медведя), б) медвідь з трьома зубчатими баштами на хребті та в) медвідь на узгір'ю між трьома деревами (починаючи з XVIII-го століття), отже зображення тотожне з земським гербом. Найдавніші збережені міські печаті Холма походять приблизно з перелому XV-го на XVI-е століття. Сам вигляд гербів Холмщини й Холма, а саме те, що медвідь не звернений у свою ліву сторону за стилем польської геральдики, лише в праву сторону, як це прийнято в західно-європейській і українській геральдиці, вказує на те, що на зображення герба мали вплив або представники українського населення Холмщини або дорадники німці з круга холмських міщан чи посторонніх знавців німецького міського самоврядного права. Не виключено теж, що на вибір медведя, як гербового титла, вплинув один із давніх холмських переказів, що був в XVII-ому столітті записаний єпископом Яковом Сушею в його творі „Фенікс”²²). Князь Щек при

розподілі Руської Землі одержав між іншим і нинішні околиці Холмщини та недалеко місця, де опісля постав город Холм, побудував серед лісів і потоків вежі, щоб з них любоватися звірнею, яка приходила до джерел на водопій. Не входимо в правдивість цього переказу, але знаємо, що місцеві передання були часто одним із важних герботворчих чинників. Медвідь був головним представником української дикої звірні, а зображення узгір'я в земському гербі може теж натякати на назву волости чи її столиці — холм, себто горб.

Остаточне питання це справа правильного добору гербових барв на основі досить пестрої й неусталеної дотичної спадщини половини тисячеліття. Ми вже згадали, що взірць з 1869-го року, що починає прийматися серед українського суспільства, згідний з правилами геральдики й гарний сам по собі, але він усетаки новішого походження. Доцільно й послідовно було б узяти під увагу передусім дві пам'ятки: „Арсенальський Гербовник” і зображення з ратуші в Люблині. Творець „Арсенальського Гербовника”, який безсумнівно походив з русько-литовського Великого Князівства, був правдоподібно куди краще ознайомлений з традиціями й подробицями холмської геральдики, ніж польські геральдисти чи герольдмайстри з Петербурга. В салі люблинського магістрату знаходиться між іншими і герб міста Холма, а саме його остання відміна, що тотожна з гербом Холмщини. Представляє він у блакитному полі срібного медведя між зеленими деревами. Це зображення походить вправді приблизно з половини ХІХ-го століття, одначе його виконавець, якщо сам не був холмщакком, то жив у поблизьких околицях і напевно знав місцеві передання про властиві для цього герба барви. Крім того барви „Арсенальського Гербовника” й люблинського малюнку більше природні, ніж це бачимо в інших зображеннях цього герба; узгір'я й дерева зелені (а не золоті), а щитове поле, що в дійсності представляє небо, блакитне (а не зелене). У висліді вважаємо, що правильний гербопис звучить: в блакитному полі срібний медвідь з золотими очима й язиком, у ході на зеленому узгір'ю між трьома зеленими деревами з золотими стовбурами — одним спереду й двома обабіч. Гербовий

щит може бути увінчаний княжою мітрою з огляду на колишню гідність Холмської волости.

ДЖЕРЕЛА:

1) Joannis Dlugossi Canonici Cracoviensis Insignia seu Cleinodia Regni Poloniae. Kraków, 1851 (Chelmensis terra, in campo viridi ursum album inter tres arbores virides, quarum due ad caput, et tertia ad caudam consistit, portat).

2) Joannis Dlugossi seu Longini Canonici quendam Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII. Leipzig, 1711.

3) Polaczkówna, H.: Stemmata polonica. Lwów, 1927. Pag. 193.

4) Piekosiński, F.: Heraldyka polska w średnich wiekach. Pag. 378.

5) Polaczkówna, H.: Najstarsze źródła heraldyki polskiej. Lwów, 1924.

6) Gumowski, M.: Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego. Lublin, 1959. Pag. 11, 13-14.

7) Paprocki, B.: Herby rycerstwa. 1858. Pag. 915.

8) Gumowski, ibidem, pag. 14.

9) Gumowski, ibidem, pag. 13.

10) Niesiecki, K.: Herbarz polski. Leipzig, 1839-46. Pag. 171.

11) Wielędek: Heraldyka. 1794. Vol. I, pag. 108.

12) Czarnecki: Herbarz. 1837. Pag. 30.

13) Zaniewicz: Armamentarium Regni Poloniae. 1730. Pag. 70.

14) Gumowski, ibidem, pag. 11.

15) Volumina nr. 1334 et 6214.

16) Винклер, П. П. фон: Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской Империи. С. - Петербург, 1899. Ст. 184.

17) Климович Р. Д.-р. Герб і печаті міста Холма, ст. 48-55, Літопис Волині ч. 7, 1964. Вінніпег.

18) Напр.: Державні Відзнаки України — Альбом в кольорах. Прага, 1939. Соборний Герб України (кольорова листівка). Видання УНО. Відень, 1939. Герби Українських Земель (кольорова листівка). Відень, 1940. Крім того численні інші виображення цього герба (в Українському Народному Домі в Торонто, в приватному посіданні й т. д.)

19) З особистого листування.

20) Максимчук, Ю.: Каталог українських поштових марок. III частина — недержавні випуски. Ульм-Донау, 1950. Ст. 82-3.

21) Максимчук, Ю.: Каталог українських недержавних марок. Доповнення ч. 1. Шикаго-Мюнхен, 1957. Ст. 87 і 137.

22) „Памятники русской старины в западных губерниях, издаваемые с высочайшего соизволения П. Н. Батюшковым; Холмская Русь”; выпуск VII, ст. 61.

ДАЛЬША ЛІТЕРАТУРА:

Энциклопедический Словарь. 1892.

Батюшков, П. Н.: Холмская Русь — Историческая Судьба Русского Забужья. С. - Петербург, 1887.

Lueck, K.: Die deutschen Siedlungen im Cholmer und Lubliner Lande. Plauen, 1933.

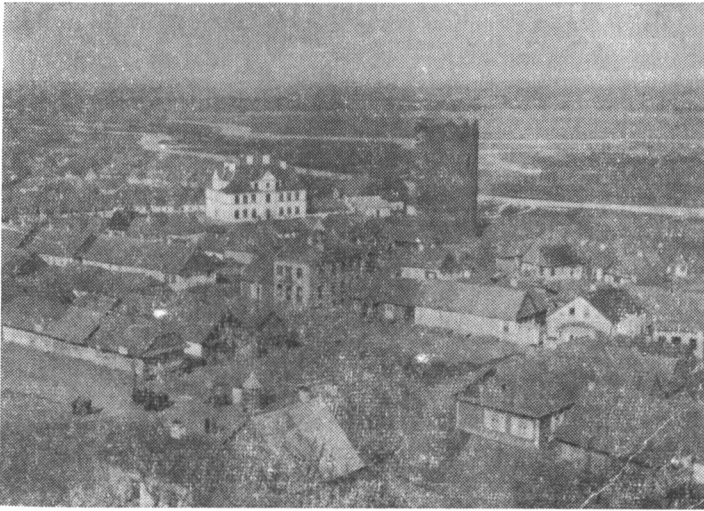
Chomicki, A.: Herby miast i ziem polskich. Warszawa, 1939.

Г. Мироненко

КНЯЖИЙ ГОРОД КАМ'ЯНЕЦЬ НА ПОЛІССІ

Прийнявши працю в Берестейському Україн-банку на Поліссі (постійним директором якого був його ініціатор і основник підполк. Армії УНР, полтавець Олександр Базилевич, а не В. Соловій) в роках 1930-34 мені довелося жити в містечку Кам'янці і працювати тут керівником відділу згаданого Українбанку.

Містечко Кам'янець знаходиться 40 клм. на північ від Берестя, на невеличкій терасі мілкої, легкоспадистої низини багнистої ріки Лісна, що витікає з Біловіжської пуші. Це правданне, з XII століття, типове поліське маленьке

Загальний вигляд Кам'янця. Зправа вгорі вежа. (див. плян міста)

селище, яке до II світової війни, як і Берестя, мало при своїй давній назві ще й ново-істор. додаток „Литовський”. Рельєфом Кам'янець є в загальному мало-що не тотожний з Холмом. Найбільшою між ними різницею є хіба тільки те, що в Холмі є одна т. зв. Данилова Гірка (холм) з прадалекої давнини Собором Пресв. Богородиці на ній. А в Кам'янці є таких гір, дещо нижчих, але ширших, дві. Це гірка „Кладуча”, на якій колись була

багата церква Благовіщення Пресв. Богородиці, зруйнована татарами. На другій гірці ще й тепер стоїть гарна мурована церква, побудована в 1913 році на місці старої. В ній знаходиться цінний, точений дерев'яний іконостас у стилі барокко, придбаний після II світ. війни від Варшавської Митрополії із зліквідованої поляками якоїсь православної церкви.

Центр містечка, як звичайно, був заселений виключно жидами з їхніми корчмами, крамничками та підпільними „банчками”, з купами векслів мешканців довколишніх сіл, задовжених понад всякі спроможності і які вбачали свій порятунок хіба що у війні, чи в розвалі Польщі.

Автохтонна ж людність містечка, потомки ще княжих поселенців, т. зв. „службових” селян або й дружинників, жила на передмісті Кам'янця, немов охорона мешканців його центру.

Населення Кам'янця до II світ. війни було десь біля 4,500 душ, а в тому: жидів біля 3,000, а решта — автохтони та понад 200 душ поляків, переважно адміністраційні урядовці, як поліція, вчителі, нотар, ксьондз, поштовці, суди, гміни та ін. Поляків старожилів у Кам'янці та в його околицях, окрім трьох вже обшарпаних посередниками-купцями, потомків колишніх дідичів, не було.

В околицях Кам'янця півтора десятка незаможних сіл автохтонної, — мовою, традиціями, побутом, ношею й піснею — української православної людности. Боронячись від шикан або й переслідувань чужої адміністрації, безборонна людність цих сіл, як і скрізь на Поліссі, часто звала себе назовні „тутейшими”. У цьому вислові було не тільки підкреслення своєї національної і релігійної окремішности від окупанта, але й сказати б, глузливо-докірлива відповідь старого господаря цієї землі, мовляв: я не зайда і не католик. . .

Варто згадати, що між назвами довколишніх сіл Кам'янця є й такі назви як: Русини (перекручене поляками на Русіли), Мурини, Чернавчиці. А між прізвищами мешканців поширені прізвища: Негериш, Мурин, також Лось, Філософ тощо.

Однак Кам'янець не був таким забутим всіма, зокрема за княжих часів. Свідком тієї гордої доби (XII-XIII ст.) України дотепер непорушно залишилася в Кам'янці осамітнена й забута, сумна сучасністю і горда минулим „нічия” 700-літня, 29 метрів висока, колись кругла, вежа-стовп із спіральними сходами вгору в середині її муру, побудована десь 1271-89 р.р. Волинським князем Володимиром Васильковичем. Кам'янець був у тих часах не тільки експансивно-культурним, мисливським і торговельним осередком, але й другою улюбленою після Любомля резиденцією князя Володимира Васильковича, який занедужав у Кам'янці і тут же помер 1288 року*). Вдячне за його великі соціальні й культурно-освітні добродійства, населення всією громадою врочисто проводило тлінні останки свого князя аж до місця вічного спочинку, до Любомля.

Гірка „Кладуча”. Вдалині хрест.

Стоїть ця вежа-стовп у круглому обмурованому камінням двометровому заглибленню (лійці), дослівно наче склянка у глибшій підставці. Світлину цієї вежі бачимо в Історії України М. Грушевського (1922 р.) та в Енциклопедії Українознавства, том I/III стор. 804. На жаль, в Енциклопедії, у згадці про цю вежу, вкралася неточність, бо ця вежа є не біля, а в самому Кам'янці на північ від

*) Про похорон князя Володимира Васильковича є достойна згадка в Іпатієвському літописі під р. 928, про що докладно подано в новій праці Блаженнішого Митрополита Іларіона „Канонізація Святих”, ст. 76. — Редакція.

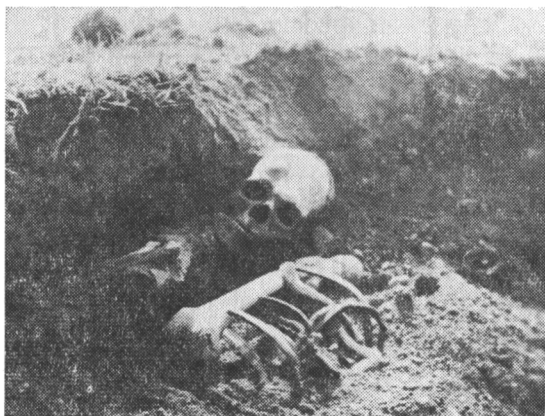
центру містечка над 12-15 метровим обривом тераси. І друге: не рештки її там залишилися, а вся вона ціла стоїть досі. Стоїть і немов безупинно кличе: „Будьте, як я, стійкі! . . . Не здавайтесь. . . З нами Бог і православна 1000-літня віра Руси-України з нами. . . Переможемо! . . .”

Справді до завалення цієї дорогої нам пам'ятки сивої давнини ще в другій половині XVIII століття мало що бракувало. Залишена напризволяще, зайва як для західних так і північних окупантів українських земель, немов нічия, була вона систематично руйнована всевладними тут нехристами. З нижніх її ярусів щораз вибрано каміння й цеглу на фундаменти хат тощо. Але світ, як то кажуть, не без добрих людей. В обороні її став місцевий православний священник, родом поліщук (на жаль, не пригадую його прізвища). І коли його старання про рятунок вежі, не тільки перед місцевою адміністрацією, але й в Бересті й Гродні не мали успіху, він почав шукати інших можливостей рятунку вежі.

В той час працював у Петрограді в Державному архіві мешканець Кам'янця Філософ. Він розшукав там і прислав цьому священникові відписи багатьох давніх документів про Кам'янець та княжі будови в ньому. Озброївшись такими матеріалами, а також збереженою в церкві іконою, про яку була легенда, що намалював її князь Володимир Василькович, священник цей, довідавшись про прибуття царя Олександра III на полювання до сусідньої з Кам'янцем Біловіжської пущі, добився в нього прийняття і ставши перед царем на коліна з іконою та проханням в руках, просив його помочі в рятуванні княжої вежі в Кам'янці. Наслідки авдієнції були несподівані. Приймавши від священника ікону і прохання, цар зарядив виасигнувати на ремонт і консервацію вежі таку суму грошей, яку згаданий священник знайде потрібною.

Незабаром місце навколо вежі було огорожене, доступ до неї поліційно заборонений, а на вежу наступного року (кінця XVIII стол.) були спроваджені фахівці мулярі та відповідний матеріал для підмуровання вежі та направив даху. Від фундаменту і майже 8 метрів вгору навколо всієї вежі дали новий мур та новий бляшаний дах. Сліди цього ремонту вежі видні і дотепер.

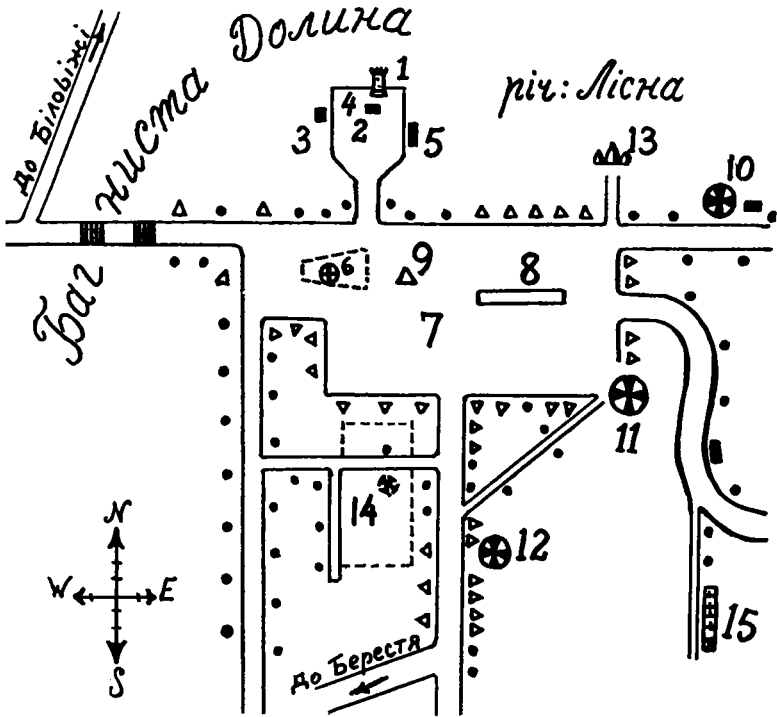
Скінчивши ремонт, священник, розпоряджаючи рідкісними літописними матеріялами та багатим історично-етнографічним матеріялом, зібраним між околичною людиною, написав і видав (у подяці цареві) окремою книжкою (140 сторінок) історично-етнографічну розвідку про Кам'янець та його околиці. В ній, пригадую, було багато цитат із кількох літописів, джерел литовських і польських та пребагатий опис побуту, традиційних і релігійних обрядів, легенд, пісень, ноші й т. ін., людности околиць Кам'янця тощо.

Розкопана і ограблена могила.

Невідомо, чи ця рідкісна і дуже цінна книжка де ще зберігається, як наприклад в Петроградському Державному архіві чи в архівах православних єпископств Гродна або Пінська. Але мені, 1934-го року, вдалося її знайти в церковному архіві в Кам'янці та не тільки прочитати, але й всю її переписати. На жаль, під час лихоліття 2 світ. війни й бешкетувань в ній не тільки ворогів України, але й своїх „вдовиних синів необачних”, вона з великою моєю збіркою інших важливих історичних матеріялів і світлин була знищена. Тож подаю тут дещо за тією книжкою, але вже тільки з пам'яті.

Пояснення до орієнтаційної схеми Кам'янця
за станом 1939 р.

1. Пам'ятка будівництва княжої України XII-XIII стол. 700-літня, колись біла, вежа-стовп.
2. Колись княжий передпалацовий майдан.
3. Тут, правдоподібно, стояв княжий палац. Тепер на цьому місці дерев'яний будинок уряду гміни.
4. До 1930 р. будинок початкової школи. Пізніше клуб польської молоді.
5. Тут, правдоподібно, були княжі забудовання для дружинників і мисливців. Тепер на цьому місці мурований двоповерховий будинок школи.
6. На цьому місці, за джерелами вже згаданого священика, була церква і, як звичайно, цвинтар на її погості. На цьому місці, хоч включеному до загального торгов. майдану, аж до 1933 р. стояла чотирикутна мурована, 2 метри висока, досить стара, православна каплиця-стовп з іконою Почаївської Божої Матері в заглибленні.

7. Міський майдан-торговиця, вибрукований польними кругляками невідомо, скільки сот літ тому.
8. Рублені в заруб, ще з тесаного або колотого дуба, очевидно з погорівших будов, старі комірки крамарів. Спалені німцями під час II світової війни.
9. З огляду на відокремлення будинку від інших і близькість його до колишнього церковного погосту, згаданого під ч. 6, треба догадуватися, що в давнину була тут якась громадського значення будова, що згодом перейшла у власність мешканців центру містечка.
10. Церковна садиба і парафіяльний дім священника. Тут був ще й за митроп. П. Могили православний братський монастир з церквою, а також з цвинтарем біля нього. Вже рівні з землею рештки фундаменту церкви видно було ще в році 1939. А близько фундаменту ще лишилися, вже напів згризені зубом часу, два похилі, з кованого заліза, надмогильні хрести. Коли Кам'янець і монастир були знищені пожежею, митроп. П. Могила звертався тоді до польського короля Владислава IV з відручним листом та просив у нього звільнення монастиря від данин.
11. Високий як Холмський, з двох сторін обривчастий горб, на якому пишається, видна на всю околицю, гарна мурована церква св. Симеона Стовпника, побудована на місці старої в 1913 році.
12. Знана на всю околицю т. зв. гірка „Кладуча” (ща). Тут за літописними даними, поданими в книжці згаданого священика, була перша на всю околицю церква Благовіщення Пресв. Богородиці, побудована в 1250 р. Волинським князем Васильком та сріблом-золотом, іконами та іншими дорогоцінностями украшена його сином князем Володимиром Васильковичем.
13. Жидівська божниця і висока школа рабинів.
14. Дерев'яний барак — польський костел на місці, колись два рази спалений громом.
15. Православний великий цвинтар від початку XVI століття.
16. Повітовий шпиталь.
— Жидівська людність.
— Автохтонна людність.

Пришелець, бурмістер Кам'янця, в порозумінні з деякими мешканцями центру, радними магістрату, зарядив 1933-го року розвалити на бувшому в давнину церковному погості пам'яткову капличку (див. під ч. 6). Огороджено тут кусок майдану, а копаючи під огорожу ями, натрапляли на людські кістки. Але на це уваги не звертали, по-

ставлено тут ще й кілька лавок і так постав вияв польської культури „на кресах” — „дептак”, на кістках відвічних тут автохтонів Руси-України.

Правдами й неправдами і в Кам'янці забирали й розбазарювали колишню церковну землю. Така, напр., цінна історична пам'ятка княжої доби, як гірка „Кладуча”, була з півдня постійно підкопувана Гершком Шостаковичем. Він присусідившись біля неї та розжившись, побудував тут ще й мотор-млин, отже потребував в'їзду до нього і більшого місця для фір клієнтів.

З північної сторони під гіркою оселилися інші сусіди й систематично поширювали тут собі ґрунт навколо своїх кучок, розкопуючи „нічию” гірку.

А з північно-східньої сторони гірки, у виарендованому від автохтона Мушиця садку, рік-річно все літо вилежувалися під яблунями „спудеї” Кам'янецької вищої школи рабинів.

Я часто бував на цій зеленій, з пам'ятковим високим дерев'яним хрестом гірці та не без жалю приглядався, як її безупинно нищать несумлінні загребуші сусіди. Пробував нагадувати про це місцевому православному священникові Наумову. — „Нічево вечнаво, братец, нет. . . Судіться с німі не будем. . .” — відповів він мені.

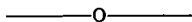
Аж одного разу, літом 1933 р., проходячи краєм північної сторони верха гірки „Кладчої”, я побачив сумну й обурюючу картину, яку читач тут бачить на зробленій тоді мною світлині. Розрита земля-жвір, частинно розкидані кости відкопаного покійника, похованого тут невідомо скільки віків тому. Слідів, що нагадували подібні розкопування, було тут ще декілька. Тож очевидним було, що розкопання це було грабіжницьке і вже, мабуть, не перший раз шукали тут при костях покійників XII-XIII стол. дорогоцінних предметів прадалекої давнини.

Варто підкреслити, що відкопані кости знаходилися в землі на пів метра глибоко. Тож постає питання: чи поховання це є з доби, коли покійника закопувано власне так неглибоко, бо щоб аж так багато вивітріло землі, не віриться. Покійник лежав головою на схід. Деяко цікавого було тут і для антрополога, як напр., права щока і дірка

правого ока покійника були помітно більші від лівих, а череп помітно розвинений в затилкові в правий бік.

Обурений злочином, іду до коменданта поліції, дрогобицького пана Банаха й оповідаю йому про бачене на гірці. — „Єстем владцом для живих, а не для небощикуф” — іронічно відповів він мені. Обурений зустрічаю приятного суддю Р. Рудобельського (колись студента університету св. Володимира в Києві), запроваджую його на гірку й показую місце розкопання. — „Хто це зробив, догадатися не трудно. . .” — промовив суддя, дивлячись в сад, де вилежувалися „спудеї”, але слідства так і не зарядив. Другого дня кости вже були засипані землею.

На прадавньому українському православному цвинтарі на гірці короля Данила в Холмі в 1940 р. довелося бачити порозбивані, поперекидані й зіпхнуті з гори в долину пам'ятники та розбивані й ограблені польськими „гарцежами” й „стшельцами” гробниці, а в Кам'янці навіть кости розкидані, по них йшов „дептак”.

Инж. М. Бойко

ДО ПАМ'ЯТНОЇ ДАТИ ОСНОВАННЯ ТОВАРИСТВА ДОСЛІДНИКІВ ВОЛИНИ

(Общество Изследователей Волині, 1900).

Волинь. — найстарша частина України і прабатьківщина всіх слов'ян, криє в собі багато нерозгаданого, неописаного, недослідженого. Наші попередники силкувалися відслонити минуле, але окупаційні влади ставили різні перешкоди. Волинняни закордоном глибоко відчувли потребу друкованого слова про Волинь і спільно взялися за працю, щоб списати все, що ще свіже в пам'яті та зібрати в одне ціле, що вже записане.

Нижче подаємо огляд діяльності наших попередників і в пошані схиляємо перед ними голови з метою переємства далі в міру можливости вести почате діло в рямах ІДВ. в діяспорі. **Ред.**

Дня 12-го березня і 12-го листопада 1911 р. Вячеслав Камінський читав доповідь для „Історичного товариства

філології і права при Варшавськiм Унiверситетi” на тему „Етнографiчне вивчення Волини й головнiшi питання її етнографiї в сучасности”. У 1910 i 1911 рр. на доручення Імператорської Академії Наук у Петербурзі, В. Камінський відбув наукову подорож по Волинському Поліссі з метою вивчення місцевих говорів, що зводилися до таких питань:

1. Зробити записки і досліди в таких місцевостях, де ще ніхто не був.

2. Провірити записки, які вже були зроблені і на яких проф. А. І. Соболевський робив висновки в своїх „Очерках”.

3. Вияснити особливості сучасних народніх говорів Волинського Полісся.

4. Розділити говори по повітах.

5. Виділити із говорів неукраїнські елементи, особливо білоруські, та довести, де і в чому помічаються такі переливи говорів.

6. Приблизно встановити границю, що ділить північно-українські говори від південно - українських, що він і зробив.

Камінський своє завдання належно виповнив і зібрав великі матеріяли і то з таких місцевостей, що були віддалені від культурних центрів і жили замкненим життям. мабуть ще від князівських часів зберігали все старе. Однак ми дотепер не маємо відомостей, чи ті матеріяли появилися друком, а коли ні, то де вони зберігаються.

У своїй доповіді Камінський подав історичні дані про Волинь, що їх у скороченні подаємо нижче:

1. Короткий історичний огляд Волині.

„Волинь в давнині була заселена племенами деревлян, дулібів, бужан, волинян, які вже в раннім періоді тяготіли до центру політичного життя Київської Русі. Волинь приймала безпосередню участь майже в усіх подіях нашої старої історії і вона разом із Київською Землею є колискою історично-державного життя і колискою християнства.

В літописі під 884 і 888 рр. згадується про Володимир Волинський, як про могутнє і багате місто. Храми в Овручі та Вол. Волинським є найстаршими не тільки на Волині, але й у всій Україні і Московщині. В історичних подіях X ст. Волинська Земля творила стару руську державу і це призначення її не змінилося до XIII ст., до приходу татарської епохи. Багата земля, здорове повітря, добре збудовані та укріплені вежами, замками міста, як Володимир, Коростень, Луцьк, Овруч, Дубно та інші, притягали сюди князів. До 2-ї половини XII ст. Волинь тісніше стояла з Києвом, потім понад сто років ділила долю з Галичиною. Цю державу послабили татарські напади. За літописом руйнівницькі напади татарів були: 1242, 1255, 1261 і 1326 рр. Сподівання короля Данила на допомогу західної Європи, не дали наслідків; обіцянка папи Інокентія IV, хрестоносного походу проти татарів, не здійснилася. Люблинська і Берестейська унії вчинили історичний акт несправедливости.

Найбільше вдарив по Волині розрив поміж інтелігенцією і народом, який надовго був лишений самий собі, і лише він, народ, був оборонцем своєї віри та мови. Інтелігенція прийняла іншу віру і мову. Таким чином від XIV—XVIII ст. ст. на Волині ішла безпереривна боротьба, в якій виринали релігійні, культурні та політичні справи, що поруч закріпощення народ їх теж двигав на своїх плечах. У постійних турботах за збереження свого життя, свободи і майна, не було часу, ані змоги думати про освіту, народ став понад міру консервативним та стійким у справах збереження своєї національности, мови та віри, а поруч цього і старих порядків. У цьому відзначається історична роль Волині, якої одиноким союзником була природа, дрімучі ліси, болота, що укривали народ перед нападами та переслідуваннями а це в свою чергу вплинуло і на вдачу волинян, які серед тієї природи черпали свої сили для боротьби і в тому родився їх „ідеалізм душі”. — Стільки В. Камінський про Волинь і Вол. Полісся.

З викладу Камінського пробивається повна національна свідомість і глибоке розуміння Волині в балансі сил усієї України, дарма, що він мусів тоді говорити „казьонною” мовою та писати і друкувати нею.

2. Початки етнографії Волині.

За даними праці — „Етнографіческое ізученіе Волині”, Варшава, 1912, волинська етнографія почалася в першій половині XIX ст., збірником українських пісень кн. Н. А. Цителева. По відношенні до Волині годиться згадати Зоріяна-Доленгу Ходаковського (Адама Чарноцького), що в 20—30-их рр. XIX ст. почав працю в дослідях української народної старовини, його центром був Крем'янець. У тому часі він робив записи-збірку народніх пісень, розкопував кургани і силкувався відкрити минуле сірої давнини.

Сильніший підйом етнографічного вивчення Волині почався в другій половині 19 ст., коли назріли селянські реформи і з їх потреби оформилися „статистичні комітети”, для яких підготовано ряд працівників та видано потрібну літературу. В Центральній Україні етнографічні досліді почалися в 60-их роках 19 ст., з хвилиною появи журналу „Основа”. Тоді багато дали праці Срезневський, Бодяньський, а особливо Костомарів. У тому часі появилися на Волині збирачі старовини, які записували пісні, казки, перекази тощо і так почали кластися перші основи під етнографічне вивчення Волині.

Перше признание належить Н. І. Костомарову, який будучи учителем у Рівному в 1845 р., примістився в одній родині, що зовсім не говорила по московськи і тут він звик до української мови, їздив по селах, знайомився з людьми і записував усе можливе. Відбув він подорожі до Берестечка, Крем'янця, Радивилова, Почаєва, Острога і весь там зібраний матеріал потім видрукував у „Малоруськім літературнім збірнику” в 1859 р. На цих матеріалах і на друкованих у „Волинських Губерніяльних Відомостях”, робив свої твердження проф. А. І. Соболевський у своїх „Очерках малоруської діалектології”. Камінський називає його висновки невірними і це він підтвердив зібраним матеріалом.

Імператорське Географічне Товариство у своїй етнографічній експедиції на західні українські землі в 1862 р. працювало по таких питаннях:

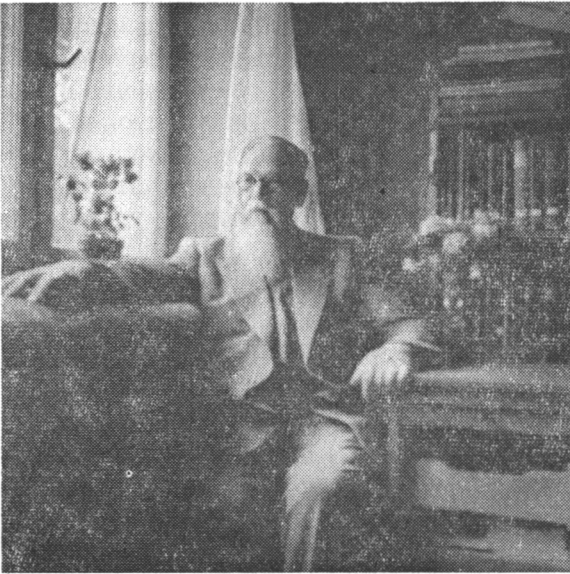
1. Національності західної країни після племінних ознак обосновані мовою, побутом, звичаями тощо.

2. Розподіл їх за віроісповідною приналежністю і ступінь їх культури.

3. Господарське буття народу та його матеріальне положення.

Цілий плян експедиції виготовив відомий етнограф Чубинський і праця почалася щойно в 1867 р., яка дала 7 великих томів матеріялів, з них Костомарів редагував 3, 4 і 5 томи т. зв. „Трудів”. Волинь описана в томі 7-ім і він є фундаментом етнографії Волині.

Для вивчення національної свідомости і ролі православної віри на Волині служив у той час журнал „Волин-

Бувший член „Общества Изследователей Волини” у Житомирі проф. Абрамович, сьогодні Блаженніший Владика Ніканор, Митрополит УАПЦ в Європі, почесний член Інституту Д. Волині, в своєму кабінеті.

В р. 1967 Блаженніший Владика Ніканор відзначає 25-літню річницю своєї єпископської хіротонії. Волинці у вільному світі щиро бажають Владиці повних сил для ще довголітнього служіння Богові, українському народові і його Православній Церкві. — Редакція Л. В. і Управа ІДВ.

ські Єпархіяльні Відомості”, що почали виходити 1. 9. 1867 р. в Крем’янці. Цей журнал мав своїм завданням подавати історичні матеріяли, старі документи та інше. В

журналі появилися цінні статті і матеріяли А. Хойнацького, Н. Уводського, свящ. А. Сендульського та інших.

Інтерес до Волині з кожним роком зростав, бо вже на 9-ім археологічному з'їзді в Києві в 1899 р. Волинь була заступлена студіями по історії, археології та етнографії такими іменами: Самоквасів, Каманин, Біляшевський, Фотинський, Мельник, Коробко, Ганченко, Лященко, Левицький та інші. У зв'язку з тим зродився 1900 р. плян заснувати „Церковно-археологічне т-во Волині” і для цього вже був зібраний достатній матеріал.

Губерніяльний Статистичний Комітет висунув думку про „Історично-статистичний опис церковних громад (приходів) на Волині”. Ця думка пізніше здійснилася завдяки викладачеві Волинської Духовної Семінарії Н. І. Теодоровичеві. Він почав працю в 1888 р., а закінчив в 1898 р. Але його праця в одному томі не була повною, на що критики звернули увагу і тому в 1892 р. намічено окремих плян, після якого мала бути складена наче б „літопись” кожної парафії. Цей плян приблизно звертає увагу на такі питання:

1. Релігійний стан населення: скільки православних, „розкольників”, магометанів, сектантів; мішані подружжя та їх вплив на родину і довкілля; відношення поміж православними та іншими віровизнаннями; у чім проявляється релігійність парафіян.

2. Повіря: що говорять селяни про духів живучих в лісах, болотах, полях, домах, горах, ріках і т. д.

3. Звичаї та обряди: місцеві обряди при народженні і хрещенні дитини.

4. Різні звички селян.

5. Рівень умового розвитку селян.

6. Народна медицина — лікування.

7. Особливі роди одіжі: личаки, чоботи, сорочка, шаравари, халат, кафтан, „півшубок”, шапка і т. п.

8. Економічне положення: розподіл селян після зайнять, який рід праці найбільше люблять селяни, як великий земельний наділ.

9. Соціально-правне положення селян: яке звичаєве право існує в народі, як особисте, родинне, суспільне, в

розподілі землі, право на наслідство, право старшинства в родині і т. п.

Як бачимо, плян є документом духа часу. Описи робили священники по своїх парафіях. Завдяки зібраному матеріялові „Исторично-статистическое описаніе приходов Волинской епархіи”, Н. І. Теодоровича, розрослося до 4-х томів та 5-го тому доповнення.

3. Крайознавчі музеї на Волині.

Поруч етнографічного матеріялу, заінтересовані почали збирати і археологічні знахідки, наслідком цього стало питання їх збереження. У 1890 р. в Житомирі основано Архів-музей, яким завідував О. А. Фотинський. Збірка складалася: з образів, облачення, старих книг, церковного посуду та інше, груповані після родів та періодів.

Крім цього в Городку Рівенського повіту, заснував приватний музей барон Штайнгель. Цей музей був описаний у 1896 р. Н. Ф. Біляшевським і він складався з таких відділів. (Про Т. Штайнгеля див. стор. 90 — Ред.).

1. Природознавство, 2. географія, 3. антропология, 4. археология, 5. етнографія і 6. бібліотека. Барон Штайнгель казав: „Весь багатий матеріял зібраний для вивчення Волині так розкиданий, що користатися ним майже неможливо. Зібрати окремі предмети, доповнити їх тим що бракує, може тільки обласний музей. Такого в нас на Волині дотепер нема, тому я рішив дати цьому початок”. У 1897 р. цей музей мав 1795 предметів, а бібліотека нараховувала понад 220 старих рідкісних видань.

4. Основання Товариства Дослідників Волині.

Н. І. Коробко, в 1896 р. висловив думку, що Волинь дуже багата на історичні пам'ятки, з яких наука може черпати різне духове добро, тому потрібно, щоб передові особи та існуючі вже в окремих містах гуртки об'єдналися для спільної праці й тим сповнили належний обов'язок перед Батьківщиною і людством. Коробко обстоював думку, що таке об'єднання повинно оснуватися на ґрунті наукового т-ва дослідників Волині, якого завданням повинно бути:

1. Всебічне вивчення країни.

2. Збудження науково-дослідницького зацікавлення серед інтелігенції.

Хоча цей рух був досить молодим, то вже на початках мав талановитих та енергійних діячів, як письменник В. Г. Короленко, проф. Н. П. Дашкевич, Н. І. Коробко. Вислідом цих думок та дискусій, у 1900 р. 2. 12. основано в Житомирі „Товариство Дослідників Волині”, Перші друковані праці появилися в 1902 р., але наслідком політичних умов діяльність припинилася аж до 1906 р. У 1907 р. т-во працювало по таких відділах: природничі науки, етнографія, економія та історія. Етнографічний відділ збирав матеріяли по таких ділянках: статистика населення, звичаєве право, народна словесність, діалектологія та інше. З відомих нам праць були видані: „Весілля в с. Курозванах” (Кравченко), „Село Ковали” (Більського) та інші. У збірці матеріялів особливо відзначався Кравченко. При т-ві був музей, в якому ревно працював директор народніх шкіл П. А. Тутковський і директор Крем’янецької торговельної школи Я. В. Яроцький. Т-во містило багато матеріялів у журналі „Київська Старина”, „Жива Старина”. П-ні Р о к о с о в с ь к а помістила записані народні пісні на Волині у виданні Краківської Академії Наук *Wiadomości do antropologii Krajo-wey*, т. VII, в 1895 р.

На жаль, із зібраних матеріялів ми не можемо користати і не відомо нам, чи вони збережені і де саме. З друкованих праць Н. І. Теодоровича, 5 томів, є в Публичній Бібліотеці в Нью Йорку. В Конгресовій Бібліотеці у Вашингтоні з більших праць про Волинь є Батюшкова: „Волинь”, „Поділля”, а Теодоровича „Історія Крем’янця”, „Місто Заслав” і „Староконстантинів”.

5. Інститут Дослідів Волині в Канаді.

На жаль, з перервою звиж 50 років, нам волинянам судьбою долі довелося відновити працю попередників поза Батьківщиною, в Канаді, основуючи 1950 р. Інститут Дослідів Волині у Вінніпезі. Який тепер стан Волинознавства на рідних землях, ми докладно не знаємо. Відомо лише, що в усіх більших містах основано краєзнавчі музеї, але догадуємося, що мабуть переважають збірки, які мають

дещо спільного з „возсоєдіненієм”. Археологічних розкопів не багато. З терену старих Червенських Городів зроблено драсування прикордонних стеж. Волинь розділено на три області, щоб тим не дати змоги колгоспним невольникам порозуміватися з собою. Почаїв приділено до Тернопільщини, а „Большая Советская Енциклопедія” це місто з її славною Лаврою, називає „селом”. Правда, останнім часом, московські вчені, а особливо Греков у своїх „Ізбранних трудах”, пишуть про Волинь, як про найдавнішу область розселення слов'ян, наводять дані з VI ст. Українські вчені таких тем не розробляють з огляду на політичну лінію Москви. Академія Наук СРСР. видала в 1955 р. „Магнатское хозяйство на юге Волині в XVIII в.” А. І. Барановича, але ця праця має на меті показати тяжкі часи під панщиною за польського панування, мовляв колись було все панське, а тепер все „належить до народу”. (Яка іронія — прим. складача).

Інститут Дослідів Волині в Канаді згуртував найкращі сили волинян та вчених із сумежних областей України та як може продовжує почату працю своїх попередників, і запросив прийняти почесне головство Інституту ВПреоув. Митр. Ніканора, як наймолодшого і ще живучого члена колишнього „Товариства Дослідників Волині” в Житомирі. ІДВ тим перекинув поміст у минуле і пов'язав сучасне покоління з починами духа народу на рідних землях.

Ів. Литвинович

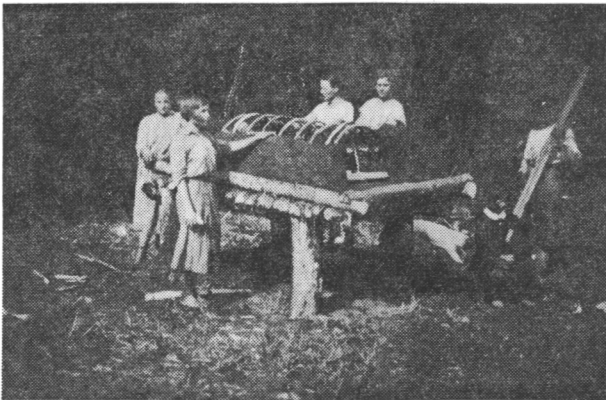
ЩЕ ПРО УКРАЇНСЬКУ ЕМІГРАЦІЮ ВОЛИНЯН У ПАРАГВАЮ

Української еміграції до Парагваю перед першою світовою війною з-під російської займанщини Волині майже не було, бо там була велика і порожня Сибір „ведь тоже русская земля”, для поселення. Масово до Парагваю стали прибувати волиняни перед 2-ю світовою війною в 1935-1939 рр., головно з польської займанщини, переважно рільники, які осідали, згідно існуючих тут законів, на ріллі, властиво на масивах тропічного лісу, який треба було викорчувувати під управну землю. Займати землі можна бу-

ло необмежену кількість гектарів. Земля віддавалась на сплату ратами на протяз кількох років. Пізніше, коли зайнята ділянка була виплачена, виготовлявся титул власности т. зв. „купча”. З цього моменту починалось плачення державних податків за землю. Взагалі, кошти землі, а пізніше податки за неї, були в той час мінімальні. Наприклад: ділянка в 20 гектарів незайманого лісу коштувала свого часу від 600 до 1000 арг. песів (10—15 дол.), а ціло-річний податок за неї виносив кошт у дійсности пару курей.

Їхали до Парагваю люди з родинами, майже зі всіх повітів Волині з-під польської окупації, а саме: Любомильський, Володимирський, Горохівський, Ковельський, Луцький, Дубенський, Рівенський, Камінь-Коширський з Полісся і Підляшшя, як також і з Галичини. Виїхати з-поза залізної заслони, як відомо, не міг ніхто, хоч не один гірко бідував, їх тримали для колгоспів.

Перші колонії наших поселенців засновувались поблизу міст Енкарнаціона й Кармена, на пограниччю з Аргентинською республікою, по ріці Парана, що найбільша в Південній Америці.

**Будова печі для випікання хліба в колонії Фрам на галявині в 1938 р. Жінки з Попівки б. Почаєва.
Фото Я. Лавриченко.**

Напередодні другої світової війни умовини на виїзд до Парагваю були утруднені тим, що кожна родина, яка спромоглась фінансово на виїзд, була змушена ще у Вар-

шаві, в головному еміграційному синдикаті, задаткувати 10 гектарів землі й дати зобов'язання поселитись у Парагваю на колонії „Фрам”, що чомусь рахувалася польською колонією, і мати найменше три дорослих членів родини. У противнім випадку дозволу на виїзд не давали. Пізніше, по прибутті на місце, була можливість змінити місце осідку в інших колоніях, стративши заплачений задаток на 10 гектарів у кол. „Фрам”. Але на таку комбінацію могли дозволити собі тільки такі родини, що мали ще в запасі кілька центів, не витрачених на подорож.

Гіркі й тяжкі були перші початки господарювання українських поселенців у Парагваю. Більшість наших во-

Волинянки з під Почаїва в Парагваю розбивають сапами розорану цілину для посіву рижу на мокляку. В далині три пари коней боронують на сухшому полі землю перед посівом. На задньому плані тимчасові бараки. Фото Я. Лавриченка.

линян, із-за браку грошей, осідала в лісі, будувала примітивну хатину-буду для захисту від дощів і починала працю. Автор цих рядків, по приїзді в 1939 році на кол. „Фрам”, дослівно оселився під голим небом, серед високої трави, яку, вижавши серпом, ужив на покрівлю примітивної буди. У такій „хаті” прийшлося прожити серед злиднів без малого два роки, аж поки не пощастило набути інше місце для життя у більш залюдненій околиці міста Енкарнаціону. Тому, що під управу надавалася земля тіль-

ки з-під лісу, початково наша праця полягала в тому, що найперше спеціальними шаблями - мачетами підсікалось кущі й тонші дерева, потім сокирами й пилами звалювалось решту грубої деревини. У цей спосіб звалений ліс, при добрій погоді, мусів пролежати 4—5 тижнів, доки не просохне. Пізніше, одного сухого погідного дня це все підпалювалось, тоді весь чагарник і дрібний хмиз, гілля згоряло, зіставались тільки грубезні пеньки і колоддя, що їх згодом, уже роками, спалювалось, решта гнило, трухлявіло. Таким чином, по кількох роках, утворювалось чисте поле, яке можна було обробляти й плугами. Але першу сівбу, чи посадку хліборобських рослин, тут dokonується зараз же по спаленню ліса поміж пеньками й колодами, звичайно за поміччю сапки. Процедура здобуття площі одного гектара під першу культуру займає один-два місяці праці двох добрих робітників, або вартости найманої сили — 40—60 долярів.

На колонії Фрам на Уру, Парагвай, дві волинянки печуть пироги в запаленому муравлиську, поки буде зроблена піч. Фото Я. Лавриченка.

Згодом, коли колоніст постарався здобути 5—10 гектарів ріллі, на якій буйно, без ніяких добрив, усе росло й родило, заводив помаленьку господарку; набував коні, відповідні рільничі знаряддя, будував відповідні будинки для себе та для господарських потреб.

Сьогодні, коли пишу ці рядки, там, де 25 років тому шумів густий тропічний ліс-пуща, красуються лани пшениці, кукурудзи, бавовни, ба й нашої гречки та й тутешніх субтропічних рослин. Як подав інж. Кущинський (Л. В., ч. 6), коло кожної садиби знайдеться садок — помаранч, цитрин, мандарин, бананів, бросквин, винограду, а останніми часами почали культивувати яблоні, груші, сливи. Збут на садовину дуже малий, бо всяких овочів є дуже багато, особливо помаранч, що валяються під ногами, а в більшості викидаються худобі.

Так живуть наші волиняни та взагалі всі українці в Парагваю. Цікаво, що матеріяльний стан і спосіб господарювання наших людей дуже різняться від способу господарювання автохтонного населення хліборобів парагвайців, які привикли з давніх часів до примітивного життя і побуту.

На вичищеній поляні лісу найкраще вдається гречка, що її привезли наші поселенці разом із житом, пшеницею, просом в 1938 р. Жито і просо невдаються, зате гречка дає добрі врожаї тричі до року. Цікаво, що птиці пантарки, привезені поселенцями поволи погинули. Фото Я. Лавриченко.

Парагвай рахується країною промислово мало розвинутою. Важкої промисловости взагалі немає. Уся промисловість обмежена переробкою сільсько-господарських продуктів, зокрема, м'ясна промисловість, горілочаний промисл, броварні, миловарні, олив'ярні, млини та очищальні

завовни. Робітників, zatrudнених у цих підприємствах, уповні вистарчає з місцевого населення. Зате, в дрібній торгівлі, кустарному промислі, зустрінете українців волинян. Дуже багато їх в околицях міст Енкарнаціону, Кармена й по дальших більших колоніях.

З нової еміграції, по закінченню другої світової війни, приїхало до Парагваю дуже багато людей, у тому й волинян, тому, що парагвайський уряд перший відчинив двері своєї держави для жертв війни й знову ж завдяки старань невтомного, довголітнього громадського діяча сл. п. Омеляна Падучака, який вистарався тисячі дозволів і віз на в'їзд до Парагваю. У міжчасі, коли й інші американські держави також дозволили на прийняття до себе емігрантів, кожний з них старався виїхати до таких країн, що більше розвинені й упромисловлені. Тому сюди приїхали лише кількадесят родин, переважно інтелігенції, але й ті тут довго не заgrimались, а виемігрували до Аргентини та до ЗДА.

На початках, коли ще не згасла туга за своїм рідним краєм та рідними традиціями, старанням кількох свідоміших одиниць, засновано й зареєстровано в парагвайському уряді культурно-освітню організацію Т-во „Просвіта”, яка колись робила велику освідомлюючу роботу серед свого членства й взагалі серед нашого тут українського громадянства. Кожне більше скупчення українських поселенців волинян старалося організувати по своїх колоніях і „Рідну Школу”. На вчителів запрошувалося нечисленних українських інтелігентів для навчання дітей емігрантів. Такими людьми були: Розумовський, Приходченко, Поліжаєв, Бачун та й автор цих рядків. Учителювали в приватних школах за дозволом міністерства освіти. З бігом часу, майже всі ті, які посвячували свій вільний час на навчання дітвори української мови й письма, вимерли. Зістався ще тільки п. О. Бачун, який спорадично провадить українську науку для дітей тих батьків, які ще того бажають. Решта дітей, уже тут народжені, асимілюються. За тихою згодою, самих же батьків, вони вважають уповні вистачальною чужу науку й виховання, а до української школи, за малими виїмками, своїх дітей не посилають. Запобігти цьому сумному явищу, мала б культурно-освітня організація „Про-

світа”, але й вона занепала через невідповідний провід, який дбає про все (музики, танці, п'яні забави), тільки не за освіту своїх старших членів і доросту. У цьому добачується роботу чужих рук.

Повний брак інтелектуальних сил цілком унеможливує поправити справи. А крім цього, під впливом комуністичної пропаганди, багато наших несвідомих волинян, пореєструвались на советських громадян, позбувшись за безцін тяжкою працею здобуті свої господарства, нишком

В святочні діні наші поселенці (90% волинян) майже всі належать до Централі Просвіти в Енкарнасіон-і, Парагвай, влаштовують парадні свята. На фото похід до трибуни перед Просвітою. Фото Я. Лавриченко.

почали перебиратись контрабандою до Аргентини, а звідтам, за допомогою советського консульату, подались на „родіну”. Тільки не повезли їх на рідну Волинь до своїх рідних сіл, як обіцяли, а безпосередньо до Казахстану чи Узбекистану на цілину, чи на іншу рабську працю, що вона законна. Поневчасі, ці несвідомі, одумавшись, пишуть звідтам до своїх тут земляків і рідних розпучливі листи й благають, щоби робили старання перед урядом про повернення назад, якщо не їх самих, то їх дітей, які в Парагваю народилися.

Для налагодження церковного життя, гурток православних українців волинян, опрацював статут і заснував Братство ім. св. Юрія Переможця У.А.П.Ц. в Парагваю. Статут уже залегалізовано, як правну установу. По довших ста-

Гаврило Гордієнко

ЧЕХИ НА ВОЛИНІ

Друга світова війна знищила та скалічила десятки мільйонів людей й залишала по собі жахливу руїну, своїм розміром досі невидану й нечувану.

На тлі такого жахливого образу непомітною осталася така подія, як відхід чеських колоністів із Волині у свою батьківщину Чехо-Словаччину 1947 р.

Зникла одна з груп населення України, населення цілком лояльного до своєї прибраної батьківщини та до своїх українських співгромадян. Надходить 20-ліття цієї події, тому й присвячуємо їм на прощання кілька наступних рядків, бо про них уже нема й згадки ані у „Великій советській енциклопедії”, ані в „Українській радянській енциклопедії”.

Тільки в старих енциклопедіях російській Брокгауза й Єфрона, польській та чеській зустрічаються дані про чеську колонізацію на Волині. Звідти й узято числовий матеріал до цієї статті.

Колонізація Волині неукраїнцями тривала протягом століть попередньої історії Волинської Землі. За часів приналежності Волині до Польської держави, на Волині оселялися поляки, як громадяни, та німецькі колоністи, як чужинці.

Після розборів Польщі в рр. 1772, 1793 і 1795 Польща опинилася в межах Російської держави, як Волинська губернія, з адміністративним осередком у Житомирі. На цей час поляки вже стали своїми місцевими громадянами, а

раннях проводу Братства призначено до Парагваю сталого священника У.А.П.Ц. о. Михайла Горленка. На жаль, у міжчасі, коли пишу ці рядки, о. Михайло виїхав до Аргентини на лікування і там помер.

Теперішній провід, що зараз очолює Братство, майже неписьменний, не проявляє жодної ініціативи перед духовною владою про призначення нового священника до Парагваю, що так потрібне для нашої української еміграції у Парагваю.

чужинецькими колоністами були виключно німці та в меншій мірі чехи.

Остання колонізація Волині чужинцями тривала від року 1787 до року 1874, коли скінчилися полегші колоністам, які їм давала російська влада. Головною полегшою колоністам — це було звільнення їх від військової повинности на сто літ.

Головною масою колоністів були німці меноніти, які з релігійних поглядів своїх відкидали обов'язкову військову повинність. Року 1874 Росія ввела для своїх громадян обов'язкову військову повинність і скасувала в цій ділянці всі пільги, які коли кому російська влада обіцяла.

Так було скасовано й пільгу німцям колоністам. З того року 1874 й починається масовий виїзд німців з України в Америку і Канаду, де їх там не силувано до військової служби.

Остаточно припинено колонізацію на Волині царським урядом 12 березня 1862 р., коли було заборонено чужинцям (практично неросіянам і неукраїнцям), навіть і тим, які стали вже російськими громадянами, поселятися поза межами міст. Себто припинено колонізацію сільсько-господарської території Волині.

Колоністи одержували землю на громаду, на колонію, а не на окремі господарства, бо про власну землю колоністів дані існують щойно з року 1861, коли було скасовано кріпацтво. Колоністи на Волині (німці і ненімці) мали власної землі: року 1861 — 159 десятин, року 1871 — 48,218 десятин, року 1884 — 121,114 десятин.

Приблизно такими самими темпами зростало й населення колоній: В рр. 1787-1791 на Волині утворилося дві німецькі колонії з населенням 475 душ. В рр. 1830-1860 німці колоністи прибули на Волинь із Польщі в числі 11,424 душі й поселилися вони в 139 колоніях. Року 1871 їх було вже понад 30,000 душ.

Чи серед німців колоністів, які оселялися на Волині з року 1787, були вже й чехи, про це тяжко сказати щось позитивного.

Економічні та політичні умови в Чехії також не були сприятливі для спокійного життя на рідній землі, тому вже існувала чеська еміграція до Америки. В Америці че-

хи скупчувалися переважно в Чикаго, де навіть мали мейора міста чеха Чермака, який славний тим, що власними грудьми захистив президента Америка Франкліна Делано Рузвелта під час атентату на нього.

Потік чеської еміграції до тодішньої Росії, спеціально на Волинь, спричинили такі події. Року 1866 Прусія провадила проти Австрії успішну війну. Воєнні дії відбувалися на чеській національній території. Це були бої, передостанні (бо останні відбулися в першій світовій війні) клясичні бої великих мас кінноти, коли ескадрон за ескадром у парадних уніформах кидалися на ворога в атаку, а ворожі ескадрони, так само в повній параді, намагалися відбивати контратаками напади ворога.

І в тих, і в інших випадках кіннота толочила збіжжя, яке стояло тоді на пні й чекало жнив. . . Великі та славні бої, зафіксовані в історії кавалерійських боїв, відбувалися в околицях Коліна та Градце Кралове (Городка Королевої). Повоєнна руїна і була однією із причин, що вже року 1867 почалася еміграція чехів до Росії. Ці чехи походили головню з території славних кавалерійських боїв.

Політичним моментом, чому чехи скерували свою еміграцію до Росії, треба вважати такі події: До війни з Прусією Австрія існувала як триєдина держава з Австрією, Угорщини та Чехії, що назовні маніфестувалося хоч би тим, що коронація імператора відбувалася вперше в Відні, потім у Будапешті на угорського короля й нарешті в Празі на чеського короля.

Після програної війни з Прусією Австрія почала перебудовуватися вже тільки як дуалістична держава Австро-Угорщина, викинувши з партнерства чехів. На це Чехія відповіла бойкотом і політичні провідники чеського народу відмовилися вступити в державну раду в Відні.

А крім того, два головніші чеські провідники Палацький та Рігер року 1867 демонстративно поїхали до Москви на Панславістський конгрес. В Москві тоді відбувалася етнографічна виставка і загалом панувала там слов'янофільська атмосфера.

З тих часів треба вважати й початок чеського русофільства, бо з середини XIX ст., коли Карел Гавлічек-Боровський побував у Москві, чеського русофільства ще не

було, а навпаки, у Гавлічка було багато поглядів надто критичних по відношенні до росіян.

Між чеськими діячами Палацьким та Рігером і представниками російської верхівки, як державної так і громадської, відбулися приятні розмови, які скоро й виявилися у „великому сприянні чеській колонізації на Волинь” з року 1867 по рік 1874, коли припинено всякі полегшення чужим колоністам.

Тут треба ще пригадати, що року 1863 відбулося польське повстання проти Росії, чим поляки й записали себе в слов'ян „гіршої кляси”, невірних, нельояльних. Такі були політичні моменти сприятливі чеській колонізації на Волинь.

Рокую 1867-1874 треба вважати роками масової еміграції чехів на Волинь. Після року 1874 були випадки одиночного поселення чехів, але вже не як хліборобів, а як міського елементу. З них багато було вчителями середніх шкіл, учителями руханки, ремісниками, городниками, садівниками та в великій мірі музикантами.

За десять літ по закінченні колонізації чехами Волині, їм належало року 1884 27,637 десятин землі, що складало 9.9% усієї орної землі на Волині. Крім того, чехи наймали 1,128 десятин землі.

Земля, яку одержували чеські колоністи, була переважно під лісом. Треба було вжити великих зусиль на викорчовування лісів. Чеське завзяття подужало й ці перешкоди.

Чеські колоністи прийшли на Волинь із країв вищої господарської культури, тому й на новому місці поселення господарювали за своїм давнім чеським способом.

Вони закладали цегельні й свої хати та господарські будинки будували з цегли, а вкривали їх черепицею. В господарстві використовували господарські машини й поступово набували нові, які з'являлися на сільсько-господарському ринкові.

Чеські колоністи плекали головним чином жито, овес, пшеницю, ячмінь, гречку. Щодо технічних рослин, то чехи були піонерами на Волині в культурі тютюну та цукрового буряка.

Рівно ж культуру хмелю на Волині вперше запровадили чехи. Бо хміль — це технічна чеська культура, це справжня чеська національна рослина і в культурі хміль у чехів ще з дохристиянських часів. Перша писана згадка про культуру хмелю в Чехії походить з року 1056. З чехами культура хмелю тісно зв'язана й під Москвою та на Кубані.

Як на заході Європи творцями й завзятими апостолами садівничої культури є бельгійці, так у Середній Європі такими самими завзятими садівниками є чехи. Це своє замилювання до садівництва чехи принесли й на Волинь. Майже кожна чеська колонія була острівком у зелені садів. Як садівники, чехи були відомі по цілій Україні.

В перших роках колонізації чехи плекали ще й цукорію, але пізніше припинили її в користь цукрового буряка. Чехія вже на той час була країною поширеної культури цукрового буряка та цукроварництва.

Ціль, з якою російська держава закликала чужинців колоністів, чи то німецьких, чи чеських, не була тільки опанувати сільсько-господарську територію, але й вищою сільсько-господарською культурою впливати на сусіднє автохтонне населення.

Перше завдання, використати сільсько-господарську територію, всі колоністи без винятку виконали на всі сто відсотків. Друге завдання, впливати на сусіднє автохтонне населення, майже ніде по цілій Україні колоністам не вдалося здійснити, і не з-за своєї вини, чи неохоти, а таки з-за байдужості частини автохтонних сусідів.

Чехи прибули з Чехії майже всі грамотні. І на Волині дбали, щоб учити своїх дітей. Закладали школи й року 1891 мали вже 24 школи з 1,104 учнями. Під кінець XIX ст. російська адміністрація стверджує, що всі колоністи грамотні.

Де колоністи не могли мати школи, там вони утримували мандрівного вчителя, який ходив від хати до хати та вчив дітей грамоти, на початках — чеською мовою, а вже в пізніших роках — російською.

Коли серед колоністів не було неграмотних, то року 1902 на Волині серед автохтонного населення було грамотних серед чоловіків дуже малий відсоток.

Після ліквідації унії на Волині, з року 1860 існувала вже православна єпархія з осідком владики в Житомирі. Неправославні чехи були до деякої міри більшом в очах волинських владик, тому для навернення чехів на православіє було вживано різних засобів. Один із них був — обіцянка дати школу, якщо громада перейде на православіє.

Така православна чеська парафія одержувала церковно-приходську школу. Чехи переселилися на Волинь з цілком льояльними почуваннями до Російської держави.

Хмілярня на Дубенщині.

Приналежні до різних протестантських церков чехи дуже і не впиралися проти православія. Стримувалися від переходу на православіє тільки чехи католики, але їх була незначна кількість, дослівно лише одиниці.

Православні церкви для чехів були самостійні. Напочатку у них навіть була толерована чеська мова. Де місцеві умови не були сприятливі для самостійної чеської церкви, там церкви були спільні для чехів і для українців. Чехи своїх покійників ховали тільки на своїх, чеських,

цвинтарях. А чехи католики ховали своїх покійників часом на польських католицьких цвинтарях, а не серед своїх православних братів чехів.

Року 1897 чехів на Волині було нараховано 27,670 душ, з них було: православних 70.78%, католиків 9.93%, протестантів 5.80%, жидів 13.31% (мабуть жиди із Чехії, або жиди мешканці чеських колоній), мохамедан 0.16% (мабуть татари, яких на Волині трохи було й які були мешканцями чеських колоній), або караїми з Криму. **Ред.**

Року 1889 було згадано серед чехів 8.003% гуситів, себто членів Чеської Гуситської Церкви. В чеських колоніях було розвинено громадське життя, існували хори, оркестри, громада спільно справляла обжинки, особливо пишно після збору врожаю хмелю. Священиками були вже й родовиті чехи. Року 1907 було обрано вже й одного чеха послом до державної думи в Петербурзі.

На 1901 р. всіх чеських колоній на Волині було 110, які розміщувалися по окремих повітах так:

Повіт	Число колоній	Повіт	Число колоній
Дубенський	32	Острозький	6
Луцький	24	Овруцький	8
Рівенський	16	Новоградський-	
Житомирський	13	(Звягельський)	2
Волд.-Волинський	8	Крем'янецький	1

Всіх чехів колоністів на Волині, за переписом 1897 р., було 27,670 душ. На кінець 1932 р. на Волині й нашому Закарпатті чехів було разом 82,000 душ, з того на Закарпатті було 35,000 душ, себто на Волинь лишається 47,000 душ. Приблизно, таке число їх і дожило до року 1947, коли вони вернулися до Чехо-Словаччини й осіли на землі, звільненій німцями, які виїхали до Німеччини.

З огляду на рухи населення в часі війни 1939-1945, може, не 47,000 виїхало, а трохи менше. Але мені особисто відомі два випадки, коли брат і сестра, народжені в Східній Чехії, перебули ціле своє життя на Волині й повернулися вже до Західньої Чехії, де в початках 50х рр. і померли. Себто колонізація чехів на Волині тривала протягом трьох поколінь (по 25 років) і тривала трохи більше, ніж одно людське життя.

Не всі чехи колоністи вернулися додому в Чехію. Деякі з них осталися в Україні у мішаних подружжях.

Чеська колонізація на Волині, це один із небагатьох випадків, коли колоністи всією своєю масою репатріюються в свою батьківщину, а на своїй прибраній тимчасовій батьківщині лишають по собі добру пам'ять.

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Умова між СССР і ЧСР про виміну населення, була підписана і була виконана з кінця 1946 до 1947. На підставі її всі росіяни, білоруси і українці з ЧСР мали виїхати до СССР а чехи з Волині до ЧСР. Найбільше виїхало тоді українців з Словаччини (Пряшівщина і Бардіївщина: з Багрярки, Тварожця, Кривого, Крижіва, Курова, Герлахова. (За Українське Слово ч. 1241, 1965, Париж).

По відомостям з преси, в с. Моротин (чеське село з 1872 р.) на Волині до р. 1948 жило 230 душ чехів, після цього виїхали до ЧСР. На їх місце з Словаччини переселено українців, які живуть тепер в Моротині (97 родин). Виміну переведено за угодою урядів.

Треба згадати, що чехи, вибираючись на нові оселення на Волинь, привезли з собою і свою сильну культурно освітню-національну організацію так зв. ЧЕСЬКУ МАТИЦЮ ШКОЛЬНУ, яка дбала про освіту, плянувала в колонії з місця школи, різні організації, пресу і т.п. Вона почала видавати в Квасиліві журнал місячник „Гласи Волине”, щоб ознайомлювати поселенців своїх з Волинню — з землею, де їм судьба веліла жити і працювати. Потім цей журнал перенісся до м. Луцька, де була центральна Матице Школьной, під назвою „Краєнське Лісти”. Як довго він та й може інші видання виходили там, даних не маємо. Відомо лише нам, що чехи, після греміяльного повороту в р. 1947 (вірно з кінця 1946) з Волині до старого краю, створили там свою сильну організацію „Союз чехів з Волині”, який видавав і свій журнал тижневик „Верна Страж”. Виходив в м. Жатець аж до 1952 р. — по 52 числа річно через 7 літ.

—о—

Д Ж Е Р Е Л А :

1. ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА. Том Перший. Нью Йорк, Сторінки 162, 166, 168.
2. ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Санкт Петербург 1892. Том VII. Ст. 119-125.
3. THE NEW INTERNATIONAL ENCYCLOPAEDIA. New York 1904. Volume III. P. 232.
4. OTTOV SLOVNÍK NAUČNÝ. Pustrovaná encyklopaedia obecných vědomostí. Praha, 1907. Díl 26. "Volynská gubernie. St. 958-959.
5. Manuil Němeček: PŘEHLED ČESKÝCH OSAD V RUSKÉ GUBERNIE VOLYNSKÉ. "SBORNÍK ČESKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPÍSNÉ". 1901, sv. VIII. St. 75.

Пр-пресв. Т. Яковкевич

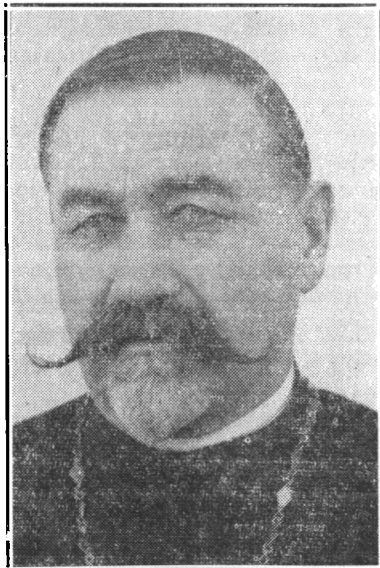
АРХИМАНДРИТ ІВАН (ЯКОВКЕВИЧ) ЯК МІЙ УЧИТЕЛЬ І ВИХОВНИК

Спогади

Закінчуючи довгий шлях свого життя, в очікуванні неминучого кінця, хочу застановитись на житті світлої пам'яті, вихователя моїх юнацьких років о. Архимандрита Івана, — брата мого батька, а мого незабутнього дядька.

О. Архимандрит Іван (в мирі Данило), народився в с. Лютарівці, Старокопачинського повіту, на Волині, в 1838 році. Він був четвертим сином місцевого дяка Петра Яковкевича. Старший син — Павло був дяком в с. Волиці-Йодко, того ж повіту (був бездітним); другий — Антін був паламарем в с. Чернелівці, того ж повіту; третій син

Автор спогаду — Протопресвітер Тит Яковкевич в ц. р. святкує свій 88-літній ювілей трудящого життя на ниві Божій і народній. Редакція Л. В. і Управа ІДВ від імені всіх волинців і їх прихильників, щиро вітає Його Високопреподобність і бажає на далі кріпкого здоров'я і душевного спокою.

— Яків (мій батько), був дяком в с. Синово, Ковельського повіту і четвертий — Данило, по закінченні Волинської Духовної Семинарії (в Крем'янці), прийняв монашество

в Загаєцькому, Св. Івана Милостивого, Манастирі, з іменем Івана, Патрона цього манастиря. Незадовго, молодого монаха було призначено намісником Почаївської Лаври, з возведенням в сан Архимандрита. Тут молодий намісник проявив себе, на цій відповідальній посаді, добрим адміністратором, на якій пробув 12 років. В молодих моїх роках я, відвідуючи Почаївську Лавру, зустрічався з старими монахами, які пам'ятали мого дядька і добре його згадували, як справедливого й безкорисного адміністратора, а для манастирської братії як люблячого наставника і отця.

Через непогодження в поглядах з тодішнім Архiepіскопом Волинським Агафангелом, якому Почаївська Лавра безпосередньо підлягала, Архимандрита Івана перенесено настоятелем Шаргородського Св. Миколаївського Манастиря і Благочинним (деканом) всіх манастирів, в Подільській губ. На цій посаді Архим. Іван пробув до 1913 р., залишивши по собі пам'ять доброго адміністратора і керівника підлеглими йому манастирями на Поділлі.

Прийнявши, при постризі в монашество, ім'я Св. Івана Милостивого, Архим. Іван, в житті своєму, був послідовником свого св. патрона. Він завжди йшов з допомогою тим, хто мав потребу і то не лише своїм, а й зовсім чужим. Дякуючи йому, сини брата його, — бідного паламаря, Іван і Антін, покінчили Духовну семинарію; перший був протоєреєм і знаним на Волині церковним діячем, священствував в с. Западинцях, а другий — був полковим священником в 12-м Білгородським кавалерійським полку в Проскурові. Та найбільше добра зробив незабутній Архимандрит, — мій дядько, родині свого брата Якова, цебто мого батька. Батько мій був дяком у бідному й глухому Поліссі; дітей нас всіх було 14 (4 хлопців й 10 дівчат). З них вижило й вийшло в самостійне життя 7, а решта померли ще малими. О. Архимандрит щедро допомагав батькові матеріально, то від себе особисто, то замовленнями на гриби для манастиря, яких на Поліссі було без ліку, а збирати в нашій родині було кому. Пригадую, що мати не давала ради сушити їх; сушила в печі й на печі й на будинках на сонці, а відсилали їх сушені до манастиря пудами.

З часом в родині нашій сталась трагедія: помер мій батько від тифу, коли мені було 7 років, а по мені ще було троє менших дітей. Опікуном цілої родини став мій старший брат Бонифатій, що мав 24 р. Він рибакував на місцевім озері, ходив на полювання і тим утримував нашу численну родину. Пізніше був священиком в Раковці Чеснівським, на Крем'яччині; помер на еміграції в 1917 р.

Тут покійний Архимандрит прийшов нам з реальною допомогою, забравши мене до себе і призначив в „підготовчий клас” Шаргородського Духовного Училища (школи), яке містилося тут же в монастирським будинку. Пізніше ця школа була перенесена до м. Тиврово, Под. губ. Одночасно мій дядько забрав і дві молодші мої сестри, яких дав в школу при Браїлівським жіночим Манастирі.

Перші початки грамоти я отримав від мого швагра Петра Гощицького (помер дияконом на Харківщині). Я добре читав по російськи і ще ліпше по церковно-слов'янськи. В церкві читав „часи”, а на шлюбі навіть Апостола, дуже любив церковний спів.

Дядько мій — Архимандрит був свідомий національно українець. Офіційна й пануюча мова була всюди російська, одначе в приватних розмовах дядько часто говорив по українськи. Зо мною ж було умовлено: коли дядько звертався до мене по українськи, то я мав відповідати по російськи, коли ж говорив по російськи, то я мав відповідати по українськи. Це були вправи наче б теперішньої конверзації.

У відношенню до підлеглого йому монашества о. Архимандрит був строгий і справедливий. За провини проти церковної дисципліни карав поклонами, по 20-30 без перерви. Особливо переслідував за пиянство, не любив курців.

Мене виховував спеціально в строго монастирському режимі. В мої часи при школі гуртожитку не було. Учні мешкали на приватних квартирах, по 8-10. Ці квартири, час від часу, ревізували шкільні наставники. Я ж замешкував у монастирі, рядом з кімнатою мого дядька і завжди був у нього на очах.

Розклад мого дня виглядав так: літом і зимою, як дядько так і я, вставали в 6-й год. (крім неділь і днів свя-

точних, коли рання служба починалась в 4-й год.). В 7-й год. дядько пив чай, а я, в той час читав, в голос, один порядковий розділ з Біблії, що лежала тут же, в залі біля вікна, на „аналогії”. На вікні ж лежала невеличка качалочка. Біблія була в російській мові; коли я, читаючи, зробив якусь помилку, чи в наголосі, чи перекрутив якесь слово, то дядько не поправляв мене, а говорив: „в руку”! Тоді я брав качалку і правою рукою бив в ліву один раз; коли після цього помилкове слово сказав добре, то читав далі, коли ж ні, то б’ю другий, а то й третій раз, поки не скажу так, як треба. Після цього дійсно слово добре запам’ятувалося. По прочитанні розділу з Біблії дядько вислухував мої лекції, що на той день мав у школі, а потім пив горнятко чаю з просфорою і, в 8-й год. дзвінок в школу. З школи приходив по 1-й год. Дядько сідав за обід, а я здавав відчит про події в школі: який вчитель, та з якого предмету мене питано, яку отримав оцінку і т. д. (Про оцінку треба було добре слідкувати за рукою вчителя, щоб вгадати, скільки він написав). Розуміється я ніколи не сказав, що отримав двійку, а це виявлялося лише в кінці півріччя; тоді набирался сорому і ніс заслужену кару. Здавши відчит я, біля того ж вікна і качалки, читав, в слов’янській мові, життя того Святого, який припадав на той день (з Четы Мінеї Арх. Димитрія Ростовського), а після того сідав за обід. По обіді мав одну годину відпочинку (не на очах дядька, бо він теж відпочивав). До 5 год. я виучував лекції. В 5 год., після легкої перекуски, з овочів (монастир мав великий сад і виноградник), дядько виходив на прохід, а з ним і я. Під час проходу я повинен був співати щось з церковних пісень, найчастіше — Догматики 8 голосів, які я вже знав на пам’ять, напівом з „обіхода Потулова”. Дядько любив церковний спів і мені підтягував басом, а вдома грав він на „фісгармонії”. Пригадую собі, під час проходу такий епізод: Був я тоді в I класі Духовного Училища; з Закону Божого Старого Заповіту була на той день лекція про Якова, сина Ісаака; як він, утікаючи від помсти старшого брата Ісава, коли його захопила ніч в полі, помолившись, підложив камінь під голову й заснув. Йому приснилась велика драбина, що одним кінцем стояла на землі, а другим

сягала неба, та що Ангели сходили й виходили по ній і т. д. Отож, проходячи біля одних залізних дверей, на яких висіла велика колодка, дядько запитав мене: „Ти знаєш, що за тими дверима є?” (Я чув від послушників, що там переховується монастирська каса — гроші й документи), одначе сказав — „не знаю!” Тоді дядько каже: „Там переховується та драбина, про яку ти сьогодні вчив”. . . А сам пильно дивиться мені в очі і питає: „Как”? Цебто, що я на те? Кажу, з усмішкою: „То не може бути”... А він: „Поклони”. . . Я б'ю поклони. . . По хвилі питає: „Що там є?” Кажу: „драбина, що її бачив у сні Яків”. . . Дядько: „Ха, ха, ха! . . . Поклони”. . . Втретє питає: „Що там є?” Я, з сльозами на очах: „Не знаю, що там є!” Тоді дядько: „Отож знай, коли ти в чім переконаний, що таке неможливе, то щоб тебе різали — повинен твердити: не. . . й не! . . . А ти раз сказав, що таке не може бути, а другий раз кажеш, що є така драбина. А щоб добре це запам'ятав, то бий ще 10 поклонів”. Таким оригінальним способом дядько загартовував мій характер.

В школі у нас була своя церква, таки в монастирськiм корпусі, яку обслуговував ієромонах Досифей. Під святочні дні Всенічна відправлялась звечора, а другого дня Богослуження кінчалось в 10.30, коли в монастирському Соборі Богослуження тільки починалось. Відстоявши Богослуження в шкільній церкві (співав в хорі), я поспішав до Манастирської, де прислужував жезлоносцем о. Архимандритові. Хоч тяжко й неохоче вистоювались довгі монастирські Богослуження, та стало це мені, пізніше, на користь: Тут на практиці я проходив Богослужбовий Устав, що полегшило мені, пізніше, науку в школі, по цьому предметові. Дядько мій строго вимагав, щоб я уважливо стояв в церкві, особливо під час читання Св. Євангелії, і обов'язком моїм було завжди, по Богослуженні, розказати йому, про що читалось в Св. Євангелії. Нині, з соромом, згадую одну подію, що сталася з цього приводу: В 9 річницю мого народження дядько подарував мені „Новий Заповіт” — Євангелію з Посланнями Апостольськими. Я навчився відшукувати чергове Євангеліє, яке читалось в ту чи іншу неділю, на Ранній чи на Богослуженні і досить часто уникав ходити в шкільну церкву, а, з такими ж лі-

нюхами, бігав купатися в монастирський став. По Богослуженні, як ні в чому неповинний, з'являвся до дядька і розказував чергове Євангеліє, прочитавши попередньо в подарованій мені книзі. Це мені удалося кілька разів, та нарешті попався: Одного року в неділю випало Спаса, (Преображення Господне). Я, як вже звик, прочитав собі Євангелію на ту неділю і побіг до колегів, а з ними на став. Після Богослуження (на Ранній), сміливо входжу до дядька і з патосом розказую Євангелію, про Марію Магдалину, що побачила воскресшого Господа і т. д. Дядько підходить до мене, збирає моє волосся на голові в жменю і питає: „Де ти був?” Тут я, присідаючи від болю, мусів признатися у всьому, за що й дістав заслужену кару. Пізніше я вивчив в Уставі, що коли в неділю випадає Господне Свято, як Преображення, Різдво Хр. і т. ін., то нічого недільного не співається і не читається, а вся служба лише тому Святі. Отже Св. Євангелія, в ту злополучну неділю, читалася про Преображення Господне.

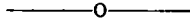
Нині я глибокий старець (88 р.). З усієї моєї родини (братів і сестер) позостався один між живими. Доля судила залишити рідну Волинську землю і (можливо) зложити старі кости в холодній Канаді. Одна потіха — в добрих дітях, що може Господь їм судить повернутися ще до Рідного Краю, на рідну дорогу Волинь.

Вихователя й опікуна моїх юнацьких літ о. Архимандрита Івана ніколи не забуваю в моїх молитвах. Перепрошую його за ті дитячі збитки, якими йому дошкулював, бо старання його були зробити з мене віруючого християнина і добру людину.

Дожив покійний мій дядько до 78 р. життя; помер під час першої світової війни, перед революцією. Під кінець свого життя бідував. Коли не зміг вже керувати монастирем — його почислено за штат (на покой), з місцем перебування в Бершадському монастирі, на Полісся. Там лихий Настоятель монастиря, що мав особисті порахунки з Архимандритом Іваном, всіма способами старався тепер утруднити йому рештки життя, не давав йому ані обслуги, ані помочі, так що, в холодну зиму, покій-

ний дядько мусів сам носити дрова, палити в грубі і т. п. Захворів на ревматизм.

Вічна Йому пам'ять! Спи Дорогий й Незабутній Дядьку і Вчителю, вневдовзі і я прийду до Тебе!

Инж. Іван Іванюк

УКРАЇНЬСКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЗБАГАТИЛА ПОЛЬЩУ ЗДІБНИМИ ПРОВІДНИКАМИ

„Протягом віків Польща і Москва зуміли відірвати українську провідну верству від народу. Це завершило українство в історичному розвитку на століття назад.
Д-р Ганс Баєр.

З родознавчого питання на Волищині, не маємо багато матеріалу. Та й ті досліді, що є, тяжко використати, бо в них родової чи расової різниці осіб не знайдете. Деякі дослідники згортають різні праці до купи і стверджують, що на північному сході продовжується нордійсько-східноєвропейна сумішка рас, при чім участь східноєвропейного елемента значно переважає. Військово-антропологічні мапи показують, що мовний острів поляків на Волищині, не є виїмком: лицевий і носовий індекс, зріст, барва очей і волосся відповідають східноєвропейним нормам, хіба що тут зустрічається поміркована короткоголосовість, що за деякими дослідниками характеристична для цієї східноєвропейської раси. У головних рисах це відноситься також до всіх польських поселень на Волині і Поліссю, аж до колишнього кордону між Галичиною і Росією. На Волині, як рівнож і сусідніх землях Полісся й Холмщини, поляки творять т. зв. панську верству насамперед шляхти, далі купців й урядовців, усякого роду, а почасти і звичайних колоністів. Цілоком замкнених польських районів немає, здебільшого є тут тільки тоненька вища верства.

На західній окраїні цих земель національний кордон, наслідком асиміляції, поволі пересувався і тепер у цій частині живе польське, а вірніш спольщене українство. Велику ролю тут відіграла боротьба московського царату проти уніятської церкви. Українська спільнота була роз-

бита, багато наших селян не повернулись до православія, а перейшли на римо-католицизм. На думку дослідників, по першій світовій війні, було спольщено десятки тисяч українців. Коли за теперішньою статистикою на Волині живе понад 100,000 поляків, то мова тут йде переважно про селян, які з боку походження не належать до польського народу.

Були й інші причини спольщення: національна невідомість, багато одиниць, дякуючи політиці московського царату, „страха ради” не признавались до своєї національності — щоб не бути покараним. Такі одиниці часто плутаються між голосом крові, політичним напрямком і впливом двох релігій. Тут треба підкреслити, що російська православна церква була все і сьогодні протиукраїнською, а польська мала сильну пропаганду. Тому що православна людність Волищини дуже побожна, стрічаємо тут серед українців москвофільські елементи поруч польонофільських. При цім польонофільська течія, заступлена владою, була завжди експансивнішою. Ці настрої, однак, вельми цупко держались селянства.

Наслідком цих історичних, а головно церковно-історичних подій, було те, що на заході Волині, між польським та українським народами є багато перехідних зон, які утруднюють точне національне означення людей. Маємо тут діло з кількома типами: 1) Римо-католицькі поляки українського походження (бувші греко-католики по скасованню їх церков 1875 р. царським урядом). 2) Греко-православні поляки українського походження. Це мала група, переважно з інтелігенції, з завданням провести польську орієнтацію в українській православній церкві. Єпископ цієї церкви Шретер із спольщеної німецької родини.

Помимо того корінну польськість на Волині треба було насаджувати і боронити посиленою службою „органів безпеченства”, заборонаю кольпортажі українських видань та преси, заборонаю їхати з Галичини чи навпаки через сокальський кордон і т.д.

Статистичний Річник 1937 наводить на Волині неймовірні цифри і уперто боронить чисто польський характер цілого воевідства, тоді як таємні акти воевідського уряду показують, що у всіх повітах Волині постає спон-

танно українська свідомість та що її несе ОУН, яку треба поборювати, і потішати себе тим, що на приблизно 200,000 православних є тільки 60,000 українців, а решта то або „русіні”, або білоруси, чи навіть поляки.

Насправді, польськість Волині і сумежних країв представляється так: а) Справжні поляки живуть тут як колоністи, старших і новіших часів. б) Польська сільська людність, що походить з сивої давнини ядвінсько-литовсько-української пралюдности, нараховує незначну кількість. в) Польське міщанство, зосібна по містах, як Рівне, Дубно, Луцьк, Крем'янець, Ковель і ін., породжене із первісно німецьких або литовсько-жидівських родин, є їх кілька тисяч душ. г) Спольщені або польщизною заражені українці лише в останніх двох поколіннях становлять також невеликий відсоток. г) Польське міщанство з інших різних воевідств розселення, не закореніле в ґрунті, що тепер мешкає також почасти на селі.

Про Волинську польщизну можна підтвердити історичними даними Лінцевича: „На сході малополяки вникли в українські землі і створили там малу групу ржешов'яків, пізніше вони вникли в район Волині і Полісся, де, одначе, натрапили на українську основу і українські впливи”.

В інших дослідчих працях знаходимо знов такі твердження, що, асимілюючи українців, польські „малополяки” перейняли від них численні прикмети східньо-слов'янської культури, але не покидають польської, подібної до літературної, мови, розвиненої на українській народній основі.

З огляду на такий стан речей, нема нічого дивного, коли антропологічний образ польщизни значно відбігає від расового образу досі обговорених груп. Навіть у тих дослідників, які уважають нордійську расу більш поширеною між поляками, ніж між німцями, згадана мапа не дає нордійських районів, виключаючи смугу понад Бугом, яка також не заселена поляками.

Топографічно зведений до купи увесь матеріал дає слідуєче: Північ і північний схід, себто райони з ядвінсько-литовсько-українською основою, виразно східньоєвропейські, а між ним часто стрічається малорослий, тем-

ний короткоголовець, поширений у цілій полосі, який в польській культурі означається як „ляпоноїдний”. За міжнародньою термінологією, це альпіні (у Гюнтера: остійці). Їх осередком є Західня Галичина, монгольська домішка в них очевидна. Носіями цього альпінного расового типу являються колоністи, тому він так поширений у південно-західніх частинах. Корінних українців треба зараховувати до динарської раси, тому ми динарців знаходимо на українським південнім заході. Динарці мають досить часто ясну пігментацію, можливо, що це нордійсько-динарська мішанина. Нордійська раса заступлена в першу чергу в річних долинах Висли й Бугу, крім того густіше в повітах Біла Підляська і Володава, отже і ці повіти не належать до корінного польського простору.

**

З історичного погляду, українська Волинь завжди була предметом спору і завзятої боротьби між Польщею і Москвою. Державно-політично брала гору Москва, але, не зважаючи на це, поляки завжди досить зручно проводили колонізацію Волині своїми людьми і пропагандою.

Але поминаючи усе, із сказаного випливає, що Волинь була і є етнографічним тереном чисто українським. На Волині, в антропологічнім відношенні, не тільки переважає, але горує східноєвропейський тип, який після опису Талько-Гринцевича є: зріст 161.7, головний індекс 82.1, — носовий індекс 69.0, волосся темно біляве до світлорусого. Лише понад Бугом нордійський елемент виступає трохи дужче. Подібне явище спостерігається і понад іншими ріками (походи вікінгів).

З огляду на брак матеріялів біографічних та родознавчих студій, в місці мого перебування, не можна було уникнути досить грубої методи щодо аналізу прізвищ, дослідів першої генерації предків польської та української провідної верстви взагалі і в поодиноких випадках. Однак, на підставі того, що маю і знаю, подаю, що великий відсоток серед польської провідної верстви було спольщених раніше чи пізніше українців. Нижче наводжу прізвища ті, які доказують правду, як поляки намагалися спольщити українців і що їм протягом віків і останньої доби вдалося зробити.

Для перерахування вибираю представників політичного, військового й господарського життя; наукові й мистецькі кола свідомо полишаю. Загально до перегляду беру тільки добу 1919-1939 рр., тільки в окремих випадках беру під увагу також спольщених українців із передвоєнної доби.

При нинішнім стані річей це перерахування не може претендувати ні на повноту, ні на точність з родознавчого боку, але для нашої мети вистачають і ці дані. Нам важливо тільки те, яку участь брали ці наші відступники в творенні політичного ладу сусідньої Польщі.

СПИСОК ПРИЗВИЩ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ, ЯКА ПІШЛА НА ПОЛЬСЬКУ СЛУЖБУ:

Барвінський Євген, — син греко-уніятського священика, архівний директор, культурний політик. Спочатку член Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка у Львові, потім — спольщився.

Білінський Лев — родом з української галицької шляхти, польський міністер фінансів 1918-20 років.

Білик Альфред — син львівського австрійського урядовця українця. Польський легіонер. Шкільний товариш Ридза-Сміглого.

Бойко Яків — політик Людової Партії. Посол і сенатор.

Бжозовський-Кораб Вітольд — правник, східньокресовий політик.

Буйко Тадей — один із старост волинського воевідства.

Хлопицький Йосип - Григорій — польський генерал в роках 1918-31.

Цеглевич К. — польський революціонер.

Цвертняк Мар'ян — полковник польської армії.

Чайковський Михайло — (Садик Паша) співробітник Адама Чорторійського. Один з провідників листопадового повстання. Почував себе козацьким отаманом.

Чорторійський Адам — предок його, року 1598 перейшов на греко-уніятську віру. Перед тим Чорторійські були православними українцями. Нащадки вел. кн. Олгерда.

Чорторійський Володислав — син Адама і княгині Ганни Сапіги, що також була українського походження.

Чурук Оттон — полковник, інженер.

Данилюк Лев — польський публіцист у Львові.

Дашинський Гнат — провідник польських соціалістів в Галичині 1866-1936 рр. Споріднений з священникою родиною Левицьких. Із Дашинки Житомирської.

Дем'янчук Вітольд — публіцист у Львові.

Дигдалевич В. — заступник Львівського воєводи.

Дідушицький Володимир — основник музею і культурний діяч (ще грекоуніят).

Дідішицький Олександр — граф, дипломат, одружений з жидівкою Розою Цехановською.

Гурко Ольгерд — полковник. Історик і дорадник у питаннях східньої політики. Писався німець, але батькове коліно українського походження. Мати німецька жидівка.

Грабик Клавдій — начальний редактор „Варшавського Кур'ера Польського”, потім „Газети Польської”.

Яблоновський Володислав — сеймовий посол (Яблоновських було багато, як польського так і українського походження, — Ред.).

Яцковський Олександр — сенатор.

Яворський Іван — професор, міський радник у Вильні.

Яворський Аполінарій — посол держ. ради.

Качмарчик Алоїзій — заступник Станіславівського воєводи.

Капцюк Йосиф — полковник артилерії.

Карпинець Рудольф — „кресовий” політик і правник.

Кашубський Я. — Самбірський староста.

Клімув-Клімовецький Ромуальд — Львівський староста. З домашньою німецької крові.

Корсак Володислав — державний підсекретар у Варшаві.

Косаковський Тадей — полковник.

Кульчицький Северин — радник Львівського воєвідства.

Кульницький Ришард — лікар, посол ППС.

Левицький Ян — директор канцелярії.

Литвинович Олександр — генерал, заступник Військ. Міністра.

Максимович-Рачинський Володимир — бриг.-генерал.

Матушак Рудольд — полковник.

Мерунович Теофіль — посол.

Огінський Михайло — князь (з Рюриковичів). Визначний польський провідник доби 1765-1833. З німецькою домашньою, мати з роду Шембеків.

Пастернак Карло — полковник кінноти.

Попович Ян — директор пошти у Львові.

Попович Болеслав — народній учитель, пізніше генерал в Військовому Міністерстві.

Порембальський Юлій — Львівський староста.

Потоцький Юрій — дипломат. Мати з роду українських Радзивилів.

Потоцький Йосип — граф. Мати з роду українських Радзивилів.

Рачинський-Наленч Рогер — граф. Міністер.

Ромейко Мар'ян — полковник летунства.

Рудка Людвік — полковник.

Ридз-Сміглий — маршал Польщі. Нешлюбний син українки Бабячки з Бережан (батько невідомий).

Сапіга Євстафій — дипломат.

Седлецький Лукіян — сенатор. Брат його знаний український письменник, що не дався сполонізуватися.

Скоровський Костянтин — нач. редактор „Нової Реформи”. Батько ще греко-уніят.

Шептицький Станислав — генерал, військовий міністер, брат греко-уніятського митрополита Андрея.

Тарнасевич Едмунд — полковник кінноти.

Токаржевський-Карашевич — генерал. Легіонер, **противник меншостей**. Брат його Іван, свідомий українець, один з наших чільних діячів. Стровинний рід литовського походження.

Вашко Станислав — господарський діяч у Познані.

Василевський Леон — міністер, діяч у східн. політиці.

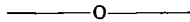
Возняк К. — правник у закордонній праці.

Зиблікевич Микола — австрійський краєвий маршалок у Галичині. Діти, не зважаючи на спольщення батька, повернулися до українства.

Зигадович У. — генерал Ком. „Док Горн”. Говорив погано по-польськи, але добре по-німецьки. Українського народження, німецької культури.

Головинський Гнат — єпископ 1853-1855 рр., походив зі старої української шляхти.

Мало не 70 прізвищ нашого перелічення (брано під **увагу лише визначних**) показують, що домішка української крові в польській еліті незвичайно велика.

ВІСТІ З КРАЮ І ДІЯСПОРИ:

Найбільший Собор в Берестю закритий. В Берестю над Бугом совіцька влада закрила україн. православний собор ще в р. 1954. Собор обгородили високим парканом, щоб не впускати богомільців. З дальших вісток довідуємось, що в соборі буде державний архів. (За Повсев, 25. 6. 65).

Закрили Духовну Семинарію в Луцьку. Вісник Московської Патріярхії повідомляє, що Д. С. в Луцьку закрито, причин не подано. В цілому УРСР остала ще одна семинарія в Одесі. (В цілому СССР — 3).

Федір Хрущ

СЕЛО ЛИТОВИЖА І „ТУРКОВА МОГИЛА” НА ВОЛИНІ

(Правда з легендою)

Згадане село положене над р. Бугом. За козацьких часів було це місто, воно мало дві церкви і костел. Від середини м. до р. Бугу тягнеться горбовина, довга на пів верстви і вигнула річку так, що вона півколом обіймає горбовину. В центрі цієї „підкови” стояв замок кн. Острозьких з вежею (Літня вежа), звідки і постала назва міста. В часи гетм. Собеского і Юра Хмельниченка (тоді васала турків), турки зруйнували місто. Було це в час походу турків на Відень, тоді частину своєї армії турки вислали на північ для зруйнування замків, що були здовж р. Буг що 10 верстов. Тоді то м. Литовижа і замок були зруйновані. Ці дані беру з грубої, старої книги, писаної ручно кирилицею, в якій був опис усіх подій на західно Волинській землі. Ця книга — Літопис (назви не пригадую точно) зберігалась в церкві св. Параскевії-П'ятниці в Литовижі. В р. 1915 цю церкву австрійське військо зруйнувало бомбами, там згоріла і згадана цінна книга разом з бібліотекою при церкві. Пригадую собі як ще в школі читав нам св. пам. о. Олексій Краєвський про важніші події та легенди на Волині з цієї книжки. Ми зосібна перед екзаменами, пильно записували все нам читане, щоб завчити, як історію.

Тому, що цей Літопис і інші важніші наші старі книги були там знищені, я взявся пригадати в пам'яті записані мною уривки з цих подій і легенд та подати до нового нашого Літопису, що наразі пишеться в далекій Канаді.

Отже нам читали як легенду: турки, під командою Сулеймана паші, з відділами татар, під вечер св. Івана (Купала) облягли місто і замок. На другий день чуть світ заатакували місто і після страшної різни на валах міста, ввірвались до нього, вирізали багато населення і взяли до обсади замку. Комендантом замку був Роман Стражницький. Татари 8 днів облягали замок. Стражницький командував обороною із вежі і там був тяжко ранений.

Щоб запобігти паніці, та й не показати ворогові, що коменданта немає, його дружина Анна, яка вважалась метким стрільцем, переодягнулась в панцер і одіж мужа і продовжувала оборону. В цей час вона зауважила, що з гурту турецького війська виїхав на коні з білим флагом в пишнім убранню (певно сам паша), під'їхав під стіну замку і викрикував через перекладача: здавайтесь, я дарую життя всім, хто здасться і і т.п. Анна знала вже віддавна як турки „дотримують” обіцянок і крикнула своїм оборонцям: не здавайтесь — ліпше згинуть тут, як в неволі! Напняла лук і пустила з бійниці стрілу в того пишного турка, влучила в саме око, і він впав з коня мертвим. Тоді турки з татарами в скаженій люті натиснули на замок, а опісля на вежу і перебили багато оборонців. Мала решта через підземний хід з замкової каплиці вирвалась в ліси. Анна, що стояла в каплиці при мертвому мужу, молилась, потім взяла меч мужа, і впала на нього — померла.

Турки забрали тіло свого паші і повезли 4 верстви на північ, на горбовину, закопали, насипали високу могилу. Ця могила так і досі називається „Туркова Могила”.

НАША МОЛОДЬ

ЧЕРГОВИЙ УСПІХ МОЛОДОЇ МАЛЯРКИ ОЛЬГИ РАДІОН В АВСТРАЛІЇ

На тогорічному Фестивалі музики й образотворчого мистецтва для молоді в Данденонгу, що відбувся в часі від 19 до 25 жовтня 1964, Ольга Радіон знову одержала першу нагороду (45ф.) у відділі акварель за картину „Бек Біч Рие” (Нижна пляжа Рие) і другу нагороду (25ф.) у відділі олійних образів за картину „Інлет” (Бухта). В цих двох відділах виставки було 27 картин 17-ти молодих малярів стейту Вікторії (Австралія), у віці 19-25 рр.

Уже з черги третій рік Ольга Радіон здобуває нагороди на виставці молодих мистців у Данденонгу (Мельбурн). При тім кожного року інший мистецтвознавець присуджує нагороду.

В цьому році суддею був мистецтвознавець Мельбурнської Національної Галерії, заступник директора цієї галерії містер Роберт Томас.

Він так скоментував нагороджену олійну картину Ольги Радіон: „Картина учасниці виставки панни Ольги Радіон із Спрінгваль під знавою „Інлет” вибивається силою впливу своїми ліричними якостями душевних емоцій. Картина променює атмосферою ніжної жіночости, де все

Виставка картин панни Ольги Радіон в Австралії. Стоять з права: мати Олі Євгенія Радіон, Ольга, дружина мера Спрінгвалю, мистець маляр В. Савчак, інж. Яр. Булка, і двоє дітей п. Венгриновича.

стоплюється в світло-життєрадісний настрій”. (За „Ди Данденонг Джурнель, ч. 42, 1964 р., подала „Вільна Думка” ч. 46, 1964, Австралія).

Від ред.: Малярка Ольга Радіон в 1964 р. закінчила 4-ий рік студій на диплом у відділі графічного мистецтва Королівського Інституту Технології, як подає „Українець в Австралії” ч. 25, 1964 р. Мальборн. Щиро гратулюємо і бажаємо дальших успіхів.

**ЧЕРЕЗ МИСТЕЦТВО ПОСТАЄ ВСЕ ТЕ, ЧОГО ФОРМУ
НОСИМО В ДУШІ.**

(Арістотель)

ЕЛИСАВЕТА КРИВОРУЧКО І Ї БРАТ ТА СЕСТРА ЗБАГАТИЛИ РЯДИ НАШОЇ ЕЛІТИ

Елисавета Криворучко, — дочка п-ва Максима і Ніни Криворучків, з Гемилтону, досягнула вищу освіту. На початку літа 1963 року успішно закінчила МекМестер університет із ступнем Б.А. Панна Ліза — це вже третя з родини, що досягнула вищу освіту. Кілька років перед тим закінчив МекМестер університет її брат **Анатолій**, що тепер працює на відповідальній державній посаді. Ще раніше — старша сестра **Ольга** Гурська (тепер у Філядельфії) скінчила студії в Нью Менчестер ка-

леджі у ЗДА і до одруження працювала як асистент професор німецької мови і математики в Колумбійському університеті.

Вища освіта відкрила панні Лізі шлях до нових обривів. З початком осені вона викладає історію і бізнесову практику в середній школі недалеко Гемилтону.

Походячи із свідомої української родини, панна Ліза Криворучко дістала добре національне і релігійне виховання. Від перших днів приїзду до Гемилтону вона незмінно співала в церковному хорі Української Православної Громади, брала діяльну участь у церковному і громадському житті.

Веселої, говариської і лагідної владі, дуже товариська, завжди готова до помочі, панна Ліза любить і знає українські танці, спів, музику, наші рідні традиції й звичаї. Вона багато читає, незмінно змагаючи до дальшого вдосконалення.

Інж. І. Гнойовий

55 КІЛОМЕТРІВ БОЛОТАМИ ТА НЕТРЯМИ ПОЛІССЯ...

Води скрізь повно, а з жаги можна пропасти

Прибув я на Полісся до Помірового Бюра на працю. Був там усього тиждень чи два, але поділитися є чим з читачами.

Мене, степовика, правду кажучи, Полісся лякало.

Ті оповідання про таємничі чорні бори, темні та глибокі води, а до них ще й розлогі поліські нетрі, хоч і вабили до себе своєю таємничістю, а в той же час і лякали. Я не знав, чи з цими різними чарами та легендами дам собі раду.

А тут ще й технік І. Гончаренко, з яким мені приходиться вийти на контрольні поміри полігону в 55 клм. в обводі — ніби підмітив мої вагання та настрої й, звертаючись до мене, каже:

„Але ж і народ тут якийсь дивний — нічого тобі не дасть, ні продасть. Навіть за гроші молока не дістанете, бо: „... корова може перестати доїтися”... А в той же час корови не видоюється цілком — „бож треба частину молока залишити ще й для вужа”... і т. подібні чари. Не знаю, чи вірити технікові чи ні, але знаю вже дуже добре, що навіть на властивих польських землях нас меліораторів народ таки недолюблював — бо не розумів, що ми робимо і навіщо, й чи та наша праця взагалі потрібна для нього.

Для людей із боку ми були — „скачиброзни”, або по нашому „скакаймажа”, для яких треба дати робітника, помешкання, матеріал потрібний для переведення помірів — як кілки, кілочки й ін., а також і підводи.

А врешті бачимо на нашому шляхові й пару правдивих досить таки крутих кочугур чи кортелів (дюн). Скакай через цю перешкоду з нівелятором!... а це не так легко!

Успіхами у вищій освіті радіють не лише в родині Криворучків, але й усі приятелі з Гемилтону й околиць, а найбільше її земляки.

Бажаємо щиро молодій учительці Єлисаветі Криворучко дальших успіхів у житті та праці! Помагай, Боже, щоб здійснилися її сердечні задуми!

Приглядаючись до терену, вишукуєш місце для установки передньої лати. Уставляєш нівелятора на новому становищі, регулюєш лібелю. Отже, ніби все гаразд... Повернув лютету назад-вперед, а в ній — ні „хвоста” задньої, ні низу передньої... Навіть її „жабки” нема. Зриваєш інструмент і знов... — те саме совання.

При такому сованню й пересовуванню інструмента посуваємося вперед на 50-40 мт., або й менше, тоді як при добрій погоді й сприятливому терені йдемо вперед — за той же час 150 мтр.

Отже, через ці перешкоди нераз запізнювались, бували випадки, що для відчиту на латі вживали сірника чи ліхтарки.

У всякому разі до солтиса хутора Ору добралися ми вже смерком. Питаємо за помешкання... А він його для нас навіть не намітив. Що робити? Ми всі стомлені й голодні сідаємо на лавах у хаті й питаємо, де можна дістати за гроші хліба, молока та яець, чи взагалі чогось поїсти.

— „У нас нічого цього нема”... чуємо відповідь солтиса.

— „Якто — нічого нема?!” каже хтось із робітників. — „Ти що за солтис? Ходім зі мною, все знайдемо”, каже той же робітник.

— „Та ти не дуже”... огризається солтис: „Ти не знаєш, що тут за народ!” — гостро відповідає солтис.

— „О, а це ж що за погрозливі нотки солтиса?” думаю собі.

— „Невже хуторяни аж такі злі, що від них хоч втікай серед ночі?”

— Це так було на польських теренах.

Правда, Бюро Проекту Меліорації Полісся в Берестю, як робітників, так і підводи брало собі в селян за гроші, але ж не треба забувати, що Полісся — українська земля й заселяють його таки українці...

Отже, нема чого дивуватися, гадаю, коли населення зустрічає польського урядовця неохоче, а то й просто вороже.

Не даром же „керovníк” нашого Меліораційного Відділу інж. В. Соболевський, виражаючи мене в поле, рішуче підкреслював, щоб я в політику не вдавався, бо справа

цих теренів уже вирішена, і наслідки для цікавого можуть бути прикрі.

Звичайно, на ці слова керівника я тоді йому нічого **не відповідав**. Однак відповідь свою йому дав, але значно пізніше й при інших умовах. — Кінець моєї тоді розмови з ним був приблизно такий: . . . „при такому відношенню поляків до українського народу, на його землі, боюся, колего, щоб Польща не дочекалася 4-го поділу й знову не опинилася під назвою „Привислянського Краю” . . .

Він якось видивився на мене й врешті відповів: „Колега має рацію! . . .”

От із такими думками та при таких розмовах вийшли ми з техніком одного погідного червневого ранку 1929 року зі своєї польової канцелярії й скерувалися в бік нашого реперу, щоб розпочати свої нівеляційні поміри.

На мості через канал ще зупинилися, приглядаємося до цього каналу, що в далині губився серед широко-зелених і пустинних лук — ніде ні хатини, ні якогось хутора чи що.

Тішило нас, що була гарна погода, із-за розпливчастих хмар, часом, визирало й сонце, легенький вітерець приносив деяку прохолоду.

Чи то погода, чи те, що ми вийшли в поле трохи пізновато — за працю не хотілось братися, а головне — ми ніяк не могли остаточно вирішити, куди ж нам таки йти: чи направо по полігонові, чи наліво, — в розрахунку, щоб до вечора дійти до слупа. Отже, йдемо наліво — бо до слупа 4-5 км., цей відтинок до вечора закінчимо й до смерку дійдемо до єдиної хатки серед боліт, за якихсь 2-3 км. від нашого останнього слупа. Там і переночуємо.

Отож по нараді вирішуємо йти вліво полігоном, „бо тут найправдоподібніше, як каже техн. І. Гончаренко, десь знаходиться й помилка біля 2 метрів нев'язки, зроблена під час попередніх помірів, ми її мусимо виправити.

Ще в канцелярії ми переглядали нівеляцію всіх відтинків полігону й скрізь нівеляція, ніби добра, а тепер як переглянули цілий полігон. . . а він так таки й не замикається- . . .

От тобі й штука! . . .

Шкода 55 кілометрів контрольної нівеляції та викинутого часу і грошей! Але... що правда, від де-кого з технічного персоналу помірної партії можна було чекати невідомо якої помилки, бо як відчити по латі, так і сам порядок запису цих відчитів провадилися хаотично й непослідовно.

Однак, як там не було, але ж технічний персонал тої помірної партії якось вплинув і на мене — я собі цю працю злегковажив, замість себе пришикувати до тяжкої праці в терені. Я тоді вибрався в поле — ні їсти, ні пити я собі не взяв, йшов наче на якусь прогульку.

Філософія Купріяна — „якось то буде” — мене тоді цілком опанувала. Отож ми просто з мосту над каналом, разом із техніком рушили до вихідного реперу з двома нівеляторами та відповідним числом робітників — щоб замкнути полігон, що ледве кінець його було видно.

Початки праці були легенькі. Деякий час ішли ми навіть сухими луками, але потім поволі почали втягатися на мокре болото з його неприємними випарами. Сонце зверху пекло, а знизу парило болото і то часом так, що й дух забивало...

Увесь час ідемо вздовж каналу, густо зарослого ріжними корчами, що й самого його плеса нам не видно.

На якійсь передишці технік звертається до мене із запитом, чи я знаю, як називається цей канал, біля якого ми ідемо.

„А як?” — кидаю йому у відповідь.

„Козацький!” — чую його відповідь і з певним зацікавленням він дивиться на мене.

„Гм... — Я й не знав”... відповідаю.

На цьому однак наша розмова й уривається — я не знаю людей, тому краще помовчати та приглянутися до них.

Але поволі розмова серед наших робітників стає все тихше й тихше, а нарешті й цілком уривається — відчувається вже для всіх втома, а до того ще й сонце все більше припікає, — аж млосно робиться від спеки й болотної духоти...

А до того б'ють нас різні комарі та гедзи... Дошкульно гризуть якісь мухи...

— Як би то було добре чогось напитися... от так би, холодної й чистої води... зараз би стало трохи веселіше й бадьоріше, — думаю собі, роблячи відчит на латі.

„А ти собі взяв чогось пити — води чи чаю”, хтось глумливо питає мене в душі. — Куди ж ти, чоловіче, вибирався? — не дає мені спокою хтось чи щось, що товчеться в моїй гарячій від спеки й спраги голові.

Починають сохнути й запікатися губи...

Сохне в роті й щось липке й неприємне збирається клубком у горлі — вже тяжко й говорити.

Поволі не тільки розмови, а й слова цілком урвалися. Кожний був зосереджений та задуманий.

Хтось із робітників говорить, що один із них ще має в себе воду, але небагато. Однак пропонують мені напитися.

„Цього ще бракувало, думаю, — „щоб випити ще й чужу воду із-за своєї недбайливости чи безгосподарности. А що ж тоді робітник буде робити? Він теж хоче пити!”...

„Ні, так не годиться. Треба щось інше робити й то робити негайно...”

Перериваємо з техніком працю й починаємо розглядатися за водою, щоб хоч трохи заспокоїти спрагу.

Я й технік рушаємо в бік каналу, але не встигли ми зробити й пару кроків до нього, як чуємо: буль... буль... буль. Ш-ша...

„Що то таке?” — запитую.

„Та що?!.. Жаби та всяке плазуюче створіння, що вигрівалося на бережку, втікає від нас з берега у воду”, відповідає технік.

„Ой, ні”... гадаю собі, „з такою „заправою” цієї „водички” я таки не питиму!”...

Повертаємося до своїх інструментів і не знаємо, що ж його далше робити? А пити так хочеться, що чоловік собі й місця не може знайти. Пробуємо підборами чобіт робити ямки в болоті. Ямки невеличкі й дуже швидко наповнюються водою. Вода мутна. Якась сіро-біла та й небагато її в тій ямці.

„Ні, і це не так!”, а тут губи вже цілком запеклися й праця не йде до голови. Отже, хочемо чи не хочемо,

але з болота мусимо таки взяти воду, бож не лягати серед болота від спеки і спраги!..

Так само нема мови, щоб повернутися по воду й до нашої канцелярії в Новосілках — далеченько.

У наших робітників знайшлася порожня пляшка, в яку з якоїсь копанки чи ямки набирають воду. Приносять. Починаємо її розглядати — якась мутно-біла... й тепла... Смердить болотом та гнилизною, а як приглянутись — повно в ній якихсь дрібоньких живих творинь, що дуже швидко в ній рухаються у всіх можливих напрямках. Особливо ж рухливі в ній якісь червоненькі тільця...

„Як же ж цю воду пити? Тож хвороба певна, коли наковтаємося цього болота!..” Але ж... я вже не можу й язика повернути в роті, там все пересохло.

Отже... спробую лише трішки цієї „води”...

Затуляю горло пляшки хусточкою і смокчу...

„Добре?.. Брр!.. Далше рота вода не йде... у животі аж корчиться та перевертається, гидко в роті, а ці червоненькі так в очах і бігають... Випльовуємо „воду” і полощемо рот і губи... Трішки ніби легше стало. Робимо передишку й операцію з водою повторюємо.

Кілька разів прийшлося цим болотом полоскати губи й рот, а нарешті й спека почала спадати й ми вже приспіним кроком далше поправили свою працю.

Перед заходом сонця ми дійшли до слупа і від нього через торфове болото скерувалися на ночівку до самітньої хатки серед боліт. До хатки було добрих кілька кілометрів, а головне увесь час прийшлося йти торфовим болотом — нога пірнає як у подушку.

Але ж до смерку нам удалося таки дійти до хатки. Правда, перед самою хатою ще натрапили на перешкоду — невеличке кругле, як тарілка, болотце — драговина, серед якої досить густо були розкидані купини менші й більші. Пробували йти, але тут легко було і втопитися.

Хоч і втомлені були, всежтаки обійшли болото.

Українці це назе квашена капуста — тим більший камінь (її душить) тим вона ліпша.

Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини.

(В. Симоненко)

Инж. М. Гадзяцький

ДЛЯ ФІЛЯТЕЛІСТІВ

Ще про „Контрольні знаки” Сарненщини в 1941 р.

За німецької окупації українських теренів під час 2-ої світової війни вже в 1941-му році на деяких територіях скоро знов розпочали свої нормальні функції місцеві поштові уряди. Так у повітовому місті Сарнах на Волині, за ініціативи начальника місцевої пошти п. Пудловського, вже 25 липня 1941 року був налаштований нормальний телефонічний зв'язок зо всіма 11-тю підлеглими поштовими станіцями й поштовими філіями, бо відступаючі армії Сов. Союзу комплетно знищили, спалили 2 поштові станиці в містечках Клесів й Рокітно й понищили багато телефонічних ліній.

Грошей, на заплату місячної пенсії для 60 поштових урядовців, монтерів й телефоністок ані поштовий уряд, ані Господарчий відділ місцевої, української, нової самоуправи не мали. Тому, на пропозицію п. Пудловського, в порозумінні з господарчим відділом повіту, були введені такі оплати за поштову кореспонденцію: за звичайний лист до 20 грамів — 1.50 карбованця, за поручений — 3.00 акрб., за місцевий лист й поштову картку 50 копійок і т. д.

Тому що запаси, залишених у поштових урядах, советських пошт. марок були абсолютно мінімальні, не можна було вжити їх з відповідним надруком, як це було зроблено тоді по інших містах в Україні (в Александровську й Вознесенську тощо).

Через це тут було заведено спочатку, що поштовий урядовець на ковертах листів робив нотатку, що побрано готівкою стільки й стільки грошей, як поштову оплату. Але цей спосіб не давав жадної контролі поштових прибутків. Тому начальник пошт п. Пудловський звернувся до мене, з пропозицією, що треба надрукувати якісь свої марки. Я на той час був начальником господарчого відділу повіту, а крім того він мене знав, як філятеліста, ще з передвоєнних часів Я опрацював проект, беручи за взір подібне видання з часів першої світової війни, коли 1 серпня 1918 р. на теренах, які займала 10-та німецька армія ген. Фалькенгайма в Мінську, були випущені й курсували певний час провізоричні місцеві марки з написом по російськи „Контрольний знак”. Мій проект в німецькій мові був акцептований місцевим Гебітскомісаром п. Гуаля, бо на початку жовтня 1941 р., короткий час ще існувала на окупованих теренах українська влада поруч „панівної” німецької, цивільної влади. П. Гуаля постарався про акцептацію і в Рівному, куди вже переїхав з Берестя (Брест-Литовський) уряд „ката України” Коха. Треба зазначити, що сам п. Гуаля особисто не ставився з ненавистю до українців, може тому, що його родовід походив в минулому з хорватської родини Хвала.

Так звані „Сарненські Контрольні знаки” були випущені в таких вартостях: 50 коп. для оплати пошт. карток й місцевих листів, 1.50 крб. для звичайних листів й 3.00 крб. для поручених, на тих самих засадах, як й попередньо. Від 18 жовтня 1941 р. почали курсувати ці місцеві марки на всіх поштових станицях повіту.

Але вже 19 жовтня місцева українська влада, наказом „згорн“, була зліквідована й перейшла до рук німецьких чинників. За короткий час німці зорієнтувалися, що „контрольні знаки“ є більш українські, як німецькі, й дали наказ надрукувати на них ще червоною фарбою G. K. Ssarny, що означало „Гебітс-Комісаріят Сарни“. Через загальний брак паперу, наклад цих марок був невеликий. Уживано переважно обгортковий папір, з запасів місцевої кооперативи.

Ці місцеві марки курсували лише в Сарненському повіті до 5-го грудня, коли прибула на ці терени німецька „Дінстпост“, а „контрольні знаки“ були вивезені до Рівного й там правдоподібно спалені. Для касування, перештемплювання цих марок уживали залишені советські поштові штемплі, на яких „серп й молот“ були стерті, а Клесів, Ракітно й Володимирець уживали новозроблені потім українські штемплі, якими касували й марки з портретом Гітлера, десь аж до квітня 1942 р. Й тоді вже німці почали „прикручувати гайку“ й нищити всі сліди українізації на Волині, а урядників українців переводити на підрядні посади або й фізично їх нищити, коли мали будь за що їх обвинувати.

Виправте помилку: В. Літопис ч. 7, ст. 126 у рубриці — „Для філятелістів“ — помилково подано таке: У т. зв. Генеральній Губернії за німецької окупації, і т.д., а треба: У т. зв. Гебітс Комісаріяті і т. д. За помилку перепрошуємо п. Инж. М. Гадзяцького. Ред.

—o—

ДЛЯ НУМІЗМАТИКІВ

Німці в р. 1942 на Волині (Рівне) випустили паперові гроші різних вартостей: 1 карбованець, 2 карб., 5 карб., 10 карб., 20 карб., 50 карб., 100 карб. і 500 карб. На світліні 50 карб., натуральна величина 6½ цяля довжини. Кожний банкнот — інш. кольор.

Як довго ці гроші ходили — подамо пізніше.

М. Котульський

ДОМАШНІЙ ПРОМИСЕЛ МІСТЕЧКА ВИШНІВЦЯ ПЕРЕД 2-Ю СВІТ. ВІЙНОЮ

Вишнівець положений на р. Горині, на шляху Крем'янець-Збараж, Ланівці на сході, а Почаїв на заході. В містечку до 7,000 населення (1939 р.), переважно українці, решта жиди та поляки. Домашній промисел, як на тодішні відносини, був дуже живий, розвинений та різnorodний.

1. Кошикарство. Ріка Горинь, що протікає з заходу на схід, із ставом на передмісті Загородді, став при с. Лозах, Маніво і Борсуках, постачав потрібної рогами на виріб різного роду кошиків, наплечників і кошечків. На передмістях: Сениця, Квачівка, Федьківці й Старий Вишнівець, щодруга хата, — то „кошельниця”. Кошельницею тут називали ту жінку, чи дівчину, що плела кошики. Чоловіки, чомусь, тієї роботи не робили. Кошиків виробляли кілька сортів та якостей, залежно від матеріалу, взірця тощо. При тій праці в деяких хатах можна було бачити від сім літ дівчат до похилих бабусь, що часами з браку доброго зору плели коші на помацки.

Всю продукцію скуповлювали місцеві жиди і висилали на свої ринки. Продуценти кошиків чомусь організовано не збували продукції, навіть спроби місцевої споживчої кооперативи, збувати кошики організовано, не вдавалися.

2. Шевство. Після кошикарства, шевство займало друге місце. На передмістях, майже щодруга хата трудилася шевством: жінки плели кошики, а чоловіки робили чоботи. З цим родом промислу було краще, бо в більшості він відбувався на замовлення, або самі продавали на ярмарках у Вишнівці, чи возили до Почаєва, Катербурга і Лановець, а навіть до Галичини, як Збараж, Тернопіль тощо. І в цій галузі бракувало організованого збуту, бо замість, кільком людям тратити 1 год., мусів кожний зо-

*Що у сильних світу цього називається силою волі
то в ослів — ми називаємо — впертістю. Ю. Тувім.*

крема тратити довгі години, а навіть і дні, щоб товар продати.

3. Кушнірство. Передмістя Мухавець, — це кушнірі-кожушники, або гарбарі. Виправляли сирі шкіри на взуття та овечі на кожухи. Ця галузь була без посередників, бо часто виправа шкір і виробництво взуття та одягу, було в одних руках близьких свояків. Фабричний виріб кожухів не міг конкурувати з ручною роботою, і селяни більше її цінили. Дехто трудився шиттям кожухів на збут, на ярмарках.

4. Гарбарство. Найбільше гарбарів було на передмісті Мухавець. Тут виправляли всі роди шкір, на кожухи, взуття, шапки, упряж. В цій галузі також не було ні конкуренції ні посередників. Виправлені шкіри збувалися на місці, як серед шевців так і римарів. Кілька років до другої світової війни виправа шкір почала припинятися, бо молодь переставала носити чоботи та купувала фабричного виробу черевики. Жидівські фабрики черевиків у Крем'янці Фрішберг і Грінберг опановували місцевий ринок.

5. Боднарство. Головна продукція боднарства зосереджувалася на výroбах всякого роду діжок, балій, зільниць, масляниць, цебрів, відер та бодні і кілька родів кухонного начиння. Цього роду майстрі були на передмісті Сениця. Усіх боднарів тут було понад дві десятки. Робили переважно на замовлення селян, а восени возили вироби до дальших сіл і міняли за збіжжя, або продавали за готівку. Конкуренції і посередників у цьому не було.

6. Гончарство. На передмісті Черепії та в с. Дзвиняча виробляли та випалювали глиняне начиння, звичайне і поливане. Головні вироби, — це горшки, глечики, миски, макітри, тарілки, горнятка, гладущики, баньки, близнята, вазоники та багато іншого. На особливу увагу заслугоує виробництво дитячих забавок, фігурок, як півники, свистки, гуски, качки та різні звірята, іноді жартівливі та карикатури. Деякі речі були по мистецьки виконані в кількох кольорах та з певною фантазією. Забавки тих місцевостей можна було бачити в найкращих крамницях усієї Волині. Ці вироби були народнім мистецтвом.

Недалеко від Вишнівця, с. Залісці, славилася виробами дерев'яних ложок, мисок, хлібниць, нецьок, макогонів, качалок, магільниць, кописток та інших виробів.

На теперішні умови, це можна назвати примітивним щодо способу виробництвом, але з господарського боку, при добре організованій кермі, прим. в кооперативі, всі ці дрібні виробники могли давати високої якості продукцію, мати кращі доходи, а кілька осіб — заняття.

—o—

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ З ВОЛИНИ (Достатки молодого)

*Рада свекруха рада
Зварила винограда,
Насипала в миску
Частує невістку.*

**

*Як я була молодого,
Землі не гула під собою,
А як пішла за старого граба,
Зробилася як зелена жаба.*

У СВЕКРУХИ

*Як була я у батенька
То я була зубатенька,
А як пішла до свекрухи,
То обіли губа мужи.*

Подав А. Шевчук.

ОСЕРЕДОК БІБЛІОГРАФІЇ ВОЛИНИ VOLHYNIAN BIBLIOGRAPHIC CENTRE

113 N. Bryan Ave.

Bloomington, Ind. 47401, USA.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ВСІХ ЛЮДЕЙ ДОБРОЇ ВОЛИ: Після листовного порозуміння з д-ром О. Грановським, проф. І. Коровицьким, д-ром Ю. Мулик-Луциком, мгр. В. Іващуком, цим зверненням започатковуємо вищеназваний Осередок Бібліографії Волині. Це не є статутова організація, а радше кооперативна співпраця охочих працювати в діяльності бібліографії. Прохаю всіх допомогти в цьому, а головню підшукати осіб, що безінтересовно віддали б свій час цій важній справі; прохаю подати їх адреси, або від себе особисто запросити до співпраці.

Інж. М. Бойко.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Підтримуємо добру ініціативу інж. М. Бойка і бажаємо „Осередкові Бібліог. Волині” якнайкращих успіхів. Всіх бажаючих працювати просимо зголоситись до Осередку по програму праці.

ПРИЗНАННЯ ДЛЯ ПРАЦІ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

(Уривок з листа проф. О. Оглоблина)

Прошу прийняти мою глибоку пошану за надіслані видання Вашого Інституту. З великою увагою і правдивим захопленням стежу, оскільки це можливо, за діяльністю Вашого так великого й важливого для української науки та культури наукового осередку. Чимало Ваших публікацій присвячено історії України, бо ж історія Волинської Землі — це одна з найголовніших частин історії нашої Батьківщини. Зокрема з великим інтересом перечитав я цінну монографію Владики Іларіона — Митрополит Арсеній Мацієвич і д-ра Шумовського про Остріг.

Можна побажати, щоб Інститут присвятив свої досліді також іншим славновідомим осередкам історії Волині. Не маю сумніву, що це буде здійснено в дальших працях і виданнях Інституту, який спромігся не лише згуртувати ширші кола дослідників, але й створити певні видавничі умови для їх плідної і цінної праці, пронизаної широко любов'ю до своєї рідної землі та до її минулого. Дозволяю собі з приємністю доручити і свою скромну лепту на видання. Пересилаю свої найкращі побажання для Інституту і всіх його ВШчленів і співробітників.

З глибокою пошаною — **О. Оглоблин.**

ВІСТІ З КРАЮ:

Під Даниловою Горою в Холмі віднайшли великі печери. Як подають листи з краю, в цих печерах, в час німецької окупації, ховались жиди, від знищення. Пишуть, що німці їх там були викрили. Але українці, які були в Холмі в час німців, про це не чули як і про ці печери не знали. Правдоподібно входи до цих печер були з городу Митрополитської Катедри, що був огорожений високим муром і все замкненою тяжкою брамою. З города в останній час цих входів тяжко було помітити, бо вони були поруйновані часом і позаростали кущами і хабаззям. Тепер ці печери досліджує археолог А. Цинкаловський. (З листування) М.Б.

РЕШТКИ ПОГАНСЬКОГО КАПИЩА відкрили в 1964 р. на ріці Гнілопяти на житомирщині. Капище (місце богів-ідолів), що було влаштоване в низині, де посередині було кострище а довкола на пагорбиках дерев'яні боги: Перун, Хорс, Даждьбог, Стрибог і т.п. На кострищі приносились жертви. Н.Р.С. 12. 3. 67.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС

(Уривок в перекладі на сучасну українську мову)

Князь Роман кидався на поган як лев, сердитий був як рись, губив їх як крокодил, і проходив їхню землю як орел, бо був хоробрий як тур. Дорівнював своєму дідові Мономахові, що багато погубив поганих ізмайлитян, званих половцями.

Він прогнав Отрока в Обези за Залізні ворота, а Сирчана*) zostавив за Доном, де той живився лише рибою. Тоді Володимир Мономах пив золотим шоломом Дон і перейняв їхню всю землю і прогнав окаяних огарян. В полон попав малий брат хана і виховувався при дворі князя.

По смерті ж Володимира Сирчан сказав одному своєму співакові Ореві, посилаючи його таємно до полоненого брата: „Володимир помер, а ти вернися, брате, приходь в землю свою. Говори братові мої слова, співай йому пісень половецьких, а якщо не схоче, дай йому понюхати зілля, що зветься євшан.” І пішов Орев до брата.

Тому ж, що той не хотів повернутися, ані послухати, дав він йому зілля. Цей, понюхавши, заплакав і сказав: „Краще на своїй землі лягти кістьми, як на чужині славним бути”. І пішов у свою землю. . .

*) Отрок і Сирчан — половецькі хани, Орев — співак, музика половецький, чародій, вішун.

Від Редакції. Це літописне сказання дало мотив до написання М. Вороним прекрасної поеми — „Євшан-Зілля”, а поетові волинцеві Леонідові Мосендзові — соціологічного оповідання під тією ж назвою про згубу приймання чужих богів, чужої ласки, чужої культури. Обидва ці твори, перлини нашої літератури, всім нам треба завжди пам'ятати і повторювати їх, а про Євшан Зілля в Канаді вже появилася ще одна книжечка у Вінніпегу на 1967 р.

—o—

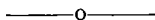
СТУДЕНТСЬКА СЕКЦІЯ ВОЛИНЯН, ПОЛЩУКІВ, ПІДЛЯШАН І ХОЛМЩАН ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ СТУДЕНТСЬКІЙ ГРОМАДІ У.С.Г. В КРАКОВІ

У грудні 1929 р. заснувалася при У.С.Г. в Кракові Секція Студентів з Волині, Полісся, Підляшся і Холмщини. В звіттовому шкільному році вона гуртувала 11 студентів (на всіх понад 400). Головною метою створення Секції була потреба об'єднання студентів цих земель

на краківському ґрунті, необхідність інформування галицького студентства про відносини і культурний стан на цих землях і порушення справи організованя різних укр. повітових організацій на цих землях.

За час існування Секція розвинула досить значну діяльність. В Кракові відбувалися досить часті сходи секції, на яких обговорювано пекучі справи українського студентства взагалі, а з північних земель зокрема. У 1929-30 рр. відчитано було з рамени Секції два реферати про Волинь і Холмщину інформаційного характеру. У 1930-31 р. влаштовано живу газету (панель), на якій відчитано два реферати, один про Волинь, другий про Полісся.

У діяльності Секції поза Краковом на перший план вибиваються, до спілки з іншими подібними організаціями та при інш. університетських осередках, справа скликання З'їзду Студентів Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини і над переведенням статистики укр. студентства із згаданих земель. Тепер Секція нараховує 10 студентів, в тому числі 3 студентки. (За Альманах українського студентського життя в Кракові. Краків, 1931. Накладом Т-ва Україн. Студент. Громада в Кракові, Друкарня оо. Василян у Жовкві. Стор. 88 + 7 стор. світлин з життя і організацій україн. студентства).

ВИСОКЕ ВІДЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СКУЛЬПТОРА Л. МОЛОДОЖАНИНА

З приємністю повідомляємо, що наш земляк маестро Л. Молодожанин удостоївся бути **ЧЛЕНОМ КОРОЛІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ** і що він є першим українцем, що дістав таке високе відзначення, в Канаді. В Америці таке високе відзначення мав наш скульптор Александер Архипенко, брат був. Міністра Хліборобства УНР, Євгена Архипенка. Щиро вітаємо Л. Молодожанина і бажаємо дальших успіхів.

Ред.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Вночі на 8. III. 1966 року, в шпиталі під Лондоном в Англії, по
Св. пам. Д-р Петро Шумовський

тяжкій недужі, на 63-м році життя, відійшов у вічність д-р мед. Петро Федорович Шумовський.

Народився в селі Мирогощі на Волині (Дубенський повіт) в родині священика. Середню освіту отримав в Острізькій гімназії, а вищу медичну освіту в німецькому університеті в Kiel, де здобув ступінь доктора медицини. Після кількох років лікарської практики в Німеччині й в Данії, Д-р Петро Шумовський нострифікував німецький лікарський диплом в Польщі, при Краківському університеті, а потім спеціалізувався в педіатрії у Варшаві.

Мобілізований польською владою, як військовий лікар Д-р П. Шумовський попав у німецький полон, а по звільненні працював як лікар-практик у Варшаві, де керував відділом здоров'я Українського Громадського Комітету і еміграції.

По евакуації з Польщі до Австрії, працював короткий час при університетській Віденській клініці, й пізніше, через Італію, з дружиною переїхав до Англії, де мусів ще раз нострифікувати свій диплом.

В Англії Д-р П. Шумовський працював в кількох шпиталях, а останніх 10 років був головним лікарем у шпиталі The Royal Sea Bathing Hospital, Margate, Kent. Як високо культурний інтелектуал користувався повагою, пошаною і признанням не тільки від клієнтів, але й від колег лікарів англійців, які в пам'ять його одну з веранд шпиталю назвали його іменем.

Покійний залишив кілька наукових праць з обсягу медицини, друкованих в англійських часописах, а останні роки свого життя присвятив українським науково-історичним студіям. У вільні години від лікарських обов'язків, Д-р П. Шумовський, особливо глибоко і всебічно опрацював період найбільшого розквіту першого українського культурно-національного центру в Острозі на Волині (користаючись раз-у-раз матеріялами з British Museum у Лондоні) з часів князів Острозьких. Його книжка „Остріг”, видана Інститутом Дослідів Волині у Вінніпегу, знайшла дуже високу оцінку в численних рецензіях, а зосібна в рецензії історика Проф. Н. Д. Полонської-Василенко в „Сучасности” за січень, 1966.

У Визвольній Боротьбі покійний приймав участь ще в самих її початках в 1917-18 роках, в Січі Івана Богуна в Острозі на Волині.

Похований гд цвинтарі Fulham North Sheen у Лондоні. М.Б.

Дивися людині у візі, а побажи, що тобі загрозжує з-заду. М.П.

БАРОН ТЕОДОР ШТАЙНГЕЛЬ

Матеріяли для Укр. Енциклопедії

Щойно тепер прийшла до нас вістка, що 11 лютого 1946 року помер лід Дрезденом, у Саксонії, барон Штайнгель, посол Української Держави в Берліні за часів гетьмана Павла Скоропадського в 1918 році. Покійний походив зі старого німецького роду. Його предки переселилися до Росії. Батько Теодора жив на Волині коло Рівного, де й народився Теодор Штайнгель 1870 року. Мати його була з українського роду. Теодор Штайнгель виріс на Волині, студіював природничі науки на варшавському університеті і багато працював над дослідженням природи й археології своєї рідної Волині. Як заможна людина, він заснував археологічно-етнографічний музей у місті Городку. У своєму селі збудував власним коштом школу, лікарню, оснував кооперативну крамницю, кредитове товариство і читальню „Просвіти”. В 1905 році переїхав до Києва, де вже в 1906 році був послом від міста Києва до першої Державної Думи і був членом української парламентарної фракції. В Києві він став членом Товариства Українських Поступовців (ТУП). Був обраний заступником голови Українського Наукового Товариства (головою був М. Грушевський). Під час війни (1914-18) працював як голова Комітету південно-західного фронту всеросійського союзу міст і зукраїнізував той Комітет. У 1918 році став послом Української Держави в Берліні. Після упадку Української Держави вернувся на Волинь в 1924 році і жив там до 1940 року. В тому році виїхав до Німеччини, де й дожив віку під Дрезденом.

Вічна Пам'ять цій шляхетній і гуманній людині!

(За тижневиком „Християнський Шлях”, Міттенгальд, Німеччина, ч. 41 з листопада 1946, подав А. Курдидик).

—o—

ОГЛЯД ПРАЦЬ ПРО ВОЛИНЬ І СУМЕЖНІ ЗЕМЛІ

о. Ф. Кульчинський: Дещо з життя Волинського духовенства в 1-ій чверті ХХ століття (Спогади), в „Українським Православнім Календарі на 1965 рік”. Видання УПЦ в США. стор. 11-117.

Автор, колишній священик на Волині і проф. Волинської Духовної Семинарії в Крем'янци, дав дуже яскравий образ життя волинського духовенства від початку цього століття майже до початків 50-их років. Спогади поділені на дві частини, названі „Стара генерація волинського духовенства” — часи до 1905 року і „Нова генерація — від 1905 року”. Автор дає характеристику адміністративного Управління Волинської єпархії, характеристику духовних шкіл того часу, що виховували кадри нових священиків та опис життя, побуту і праці духовенства обох генерацій, виказуючи добрі та відємні сторони духовенства, особливо малу його громадську активність. „Священики наші не мали належної підготовки до праці на відтинку суспільно-громадським. Це власне було хвибою духовних шкіл — семінарій, що давали пере-

важно теоретичні знання. Всі священники тих часів мали середню духовну освіту, були добрими філософами, богословами. Одначе не вмiли вони підходити до праці суспільно-громадської. Національне обличчя духовенства згаданих часів автор характеризує так: „духовенство волинське по природі своїй було українське, як і вся Волинь була українська. Було це стихійне українство; глибшої національної свідомости наші батьки не виявляли, українство в них і в нас, їх дітях, виявлялось у тім, що ми говорили українською мовою, нашою рідною. Все життя священничих родин, родинно побутове, як і волинського селянства, було суто українське. Русифікаційні впливи сюди не сягали. Міцно зберігались українські традиції церковні і народні. У розмовах з парафіянами священники послуговувались тільки українською мовою, зрідка і проповіді в церквах виголошувалися українською мовою”.

Далі автор показує як прихід нових часів по 1905 році зрушив старосвітський уклад життя духовенства, та виказує ті зміни, що зайли в настановах духовенства, а особливо молоді, яка вчилася в духовних школах; як „консервативне” духовенство вибрало своїм послом до Державної Думи поступового священника о. Д. Герштанського, пізнішого сенатора у Варшаві. Уряд пробував загальмувати цей поступовий рух, створенням (Чорносотенного — Ред.) „Союза Русскаго Народа”, одначе духовенство в більшості не виявило зацікавлення працею цієї політичної організації, не дивлячись на те, що „Союз” мав підтримку єпархіального архиєрея Антонія Храповицького. А по революції 1917 р. волинське духовенство стає, разом з усім населенням, в ряди борців за українську церкву.

Тих кілька сторінок в Укр. Прав. Календарі варто прочитати кожному волинякові.

Андрій Холмський: МІСТО СТОЛИН І ЙОГО ПОВІТ В ЧАСІ НІМЕЦЬКО-СОВІТСЬКОЇ ВІЙНИ. Стаття в „Українським Православним Календарі на 1964 рік”. Видання Української Православної Церкви в США. Саут Баунд Брук, Н. Дж.

Автор на восьми сторінках дрібного друку дав дуже добрий опис економічних і національних відносин столинського повіту в часі остаточної війни і боротьбу населення за право на свою рідну українську школу. Ця стаття служить як би доповненням до праці Томашевського. Подана в статті також докладна національна статистика повіту по оселям. Шкода лишень, що ці дані не згруповані пізніше в більшій одиниці, хоч би волости, бо без докладної мапи повіту не можна зробити висновку, кудю проходить національна межа між українцями і білорусами і наскільки вона не покривається з теперішнім адміністративним поділом.

ЯКЩО ХОЧЕШ ЗНАТИ, ЯК СКОРО БІЖИТЬ ЧАС — ПІДПИШИ
ВЕКСЕЛЬ. (Ю.Т.)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗМІНИ В НАШОМУ ВИДАВНИЦТВІ

Тому що з кожним роком старші піонери земляки відходять у вічність, а інші на емеритурі не мають можливості читати книжки, а молодих земляків не прибуває, стан наших передплатників меншає. Управа ІДВ рішила, а Контрольна Комісія підтвердила, що ІДВ надалі обмежує свою видавничу діяльність лише до видавання Літопису Волині. А тому, що і кошти друку сьогодні збільшені, Літопис рішено видавати в зменшеному об'ємі, щоб не збільшувати передплату, а саме: від сьогодні Літопис виходитиме або раз на пів року на 48 стор. в ціні \$1.50, або раз на рік стор. 96 в ціні \$2.00 (досі виходив раз на два роки по 128 ст за 2.00 дол.)

Що ж до видання потрібних книжок з волиніяни, то ІДВ може такі видавати лише тоді, як на це будуть гроші, від авторів, що покриє кошти друку книжки, або зголосяться спонзори-меценати, що уфондують це видання. ІДВ за працю, зв'язану з виданням, бере собі певну кількість виданої книжки по умові з автором. Рівнож після умови з автором, ІДВ може йому частину цих книжок експедиювати для своїх передплатників по собівартості.

Просимо ВШ. читачів відповісти: як ліпше для Вас діставати Літопис — раз на рік чи раз на шість місяців, як подано вище. При цій нагоді рівнож просимо ВШ. членів і післяплатників поволі вирівнювати свої старі залежності членських вкладок і за видання, хто цього ще не зробив. Від Вашої відповіді багато залежить.

УПРАВА ІДВ.

—o—

ЛЕВКОЙ

(Із Зільника)

О. Лятуринська

Звідкілясь левкой дихнув.
Був він любчиком у мами.
І нагадує роками
чар-лічничу потайну
і живилами бальзами.

Звідки, звідки пах отой?
Він той самий, він той самий
і на біль грудей бальзамом.
О, загой, загой, загой,
як той мамин, як той мамин!

Що є з Збіркою поезій поета А. Карашевича? Збірка є готова до друку. Бракує лише дати і місця народження поета та мецената, який зголосився б уфондувати це видання. — Ред.

З ЖИТТЯ І ПРАЦІ ІНСТИТУТУ

НОВОРІЧНІ ПРИВИТАННЯ для Блаженнішого Владики Митрополита Іларіона зложила делегація від УВАН, НТШ і ІДВ дня 1 січня 67 р. Від ІДВ вітав голова М. Боровський, від УВАН — д-р Мандрика, від НТШ — д-р Марунчак. Одночасно склали побажання Владиці з його 85-літтям трудящого життя на ниві Божій і народній.

ВИДАНО НОВІ ПРАЦІ Митрополита Іларіона: Релігійність Тараса Шевченка — \$1.00, Митрополит Мученик А. Мацієвич — \$2.50 і Дохристиянські вірування укр. народу — \$5.00. З черги пізніше видано ще одну книжку: А. Бужанського — Ріка Припять і її допливи — \$1.00.

РОЗВ'ЯЗАНО ІНІЦІАТИВНИЙ КОМІТЕТ при ІДВ по збірці фондів на видання праць Владики Іларіона, після закінчення праці І. Комітету. Ухвала наради Управ — ІДВ і Ініц. Ко-му. 1. 12. 66.

ПРИНЯТО НОВИХ ЧЛЕНІВ: Осип Навроцький, проф. М. Гуцуляк з Б.К., д-р М. Данилюк, о. В. Боровський з ЗДА, І. Павлюк, В. Ткачук.

ПРИНЯТО УЧАСТЬ В НАРАДАХ Української Наукової Ради в справах прийняття участі в Світовому Конгресі Вільних Українців. До Ради входить від ІДВ як член Управи, проф. інж. М. Боровський.

ЗАСІДАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ КОМІСІЯ ІДВ відбулось 13. 6. 66 в домі ІДВ, де переведено контролю касових книг і діловодства, що виготовив білянс І. Даценко, за рр. 1965 і 1966 (Касовий звіт — ст. 96).

ВІДБУТО ЗУСТРІЧ З ПРОФ. О. ГРАНОВСЬКИМ в час його приїзду на злет укр. Пластунів у Вінніпегу 5. 7. 66. Зустріли проф. і його дружину в готелі Монт Роял голова ІДВ М. Боровський і Іван Даценко. Обговорено багато справ ІДВ а між тим і справу підтримки виданнями ІДВ українського відділу бібліотеки Міннесотського У-ту, що його організував проф. О. Грановський.

ВИСЛАНО ДО БІБЛІОТЕКИ УНІВЕРСИТЕТУ МІННЕСОТА 20 книжок видань УТІГІ, НТШ. та видань ІДВ. Від У-ту одержано подяку

НАШУ ДОМІВКУ ВІДВІДАЛИ: проф. Гуцуляк, під час його приїзду на Конгрес КУК в липні м. р. Проф. поінформував, що він пише Історію Рівенської Гімназії і саме тепер збирає адреси своїх був. учнів і просить оголосити в Л. В. заклик про надіслання йому до праці різних матеріалів, споминів та світлин з життя школи. Буде дуже вдячний, коли хтось з учнів займеться збіркою фондів на цю працю.

Проф. І. Розгін з ЗДА. відвідав ІДВ в час свого побуту у Вінніпезі на з'їзді Ветерин. лікарів, 1966.

НОВІ УПОВНОВАЖЕНІ ІДВ: член ІДВ М. Личик на м. Чікаго і околицю. Він дістав усі потрібні документи і має право помагати ІДВ тримати тісніший зв'язок з членами і передплатниками та полагоджувати справи передплат і т. п. Просимо зголошувати уповноважених

для: Філядельфії, Міннеаполісу і Ст. Пол, Клівленду, Детройту та Мон-треалу.

ОГОЛОШЕННЯ ЗБІРКИ фондів на видання Монографії св. пам. Модеста Левицького, якого волинці добре знають з його праці на Волині як лікаря, учителя, письменника і добру шляхотну людину. Хто може зайнятись збіркою, просимо зголоситись для одержання Збіркової Листи. Першими зголосились і прислали збірку 50.00 дол. Гартфордівці (ЗДА). Дякуємо. Збірщик В. Лучкань. Хто слідуючий?

НОВИЙ РУКОПИС З ВОЛИНЦЯНИ під назвою **Нарис Історії Холмщини і Підляшшя**, виготовив і прислав для видання в ІДВ член ІДВ холмшак, інж. Е. Пастернак. Рукопис є в редагуванні. Авторіві дано згоду працю друкувати під фірмою ІДВ. Саме тепер автор збирає фонди на це поважне і цінне видання. Просимо йому допомогти. **Ред.**

Гроші або передплату слати на ІДВ (Холм. Фонд) або автор:
E. Pasternak, 130 Humbercrest Blvd., Toronto 9, Ont.

—o—

З ЖИТТЯ Т-ВА „ВОЛИНЬ” У ВІННІПЕЗІ ЗА 1966 РІК

КОЛЯДА.

Управа Товариства перевела коляду, дохід з якої був призначений на видання творів Блаженнішого Митрополита Іларіона, зокрема на його останню видану працю: „Дохристиянські вірування українського народу”.

Щедрівку переведено на літню оселю „Веселку”. Колядувати і щедрувати ходили: п-ні Н. Шаварська, Т. Полікша, Г. Погайдак, М. Прихошко, Г. Онуфрійчук; пани: К. Щерблюк, І. Похильчук, П. Прихошко, К. Кравчук, А. Боднарчук і Іл. Онуфрійчук.

ВОЛИНСЬКА КОЛОДКА.

12 лютого 1966 року була влаштована „Волинська Колодка” (вечерниці), які пройшли з повним успіхом. Господарем вечерниць був адв. С. Радчук, а господинею пані М. Михайлова.

ЗАГАЛЬНІ РІЧНІ ЗБОРИ Т-ВА „ВОЛИНЬ”.

Загальні річні збори Т-ва „Волинь” відбулися 27 березня 1966 р. в залі читальні „Просвіта”. До нової управи ввійшли: адв. С. Радчук — почесний голова, Іл. Онуфрійчук — голова, А. Боднарчук — заступник голови, Н. Шаварська — секретарка, К. Щерблюк — скарбник, П. Прихошко — орган. референт, І. Погайдак — член управи. Контр. комісія: ред. М. Подворняк, В. Савчук, С. Кушнір. Гостинний комітет Т-ва: п-ні М. Михайлова — голова, М. Прончук — заст. голови, Г. Погайдак, М. Прихошко, М. Яківець, Т. Полікша, Т. Тополевська — члени.

ФЕСТИН (ПІКНІК).

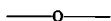
В місяці серпні 1966 року Т-во „Волинь” влаштувало пікнік на відпочинковій оселі „Веселка”. Пікнік пройшов з повним успіхом.

ПАНАХИДА ПО БЛ. П. ЗАМУЧЕНИХ ЗЕМЛЯКАХ.

Управа Т-ва „Волинь” щороку замовляє панахиду за бл. п. замучених наших братів і сестер на Волині під час другої світової війни. Цього року була відслужена панахида в Соборі св. Покрови. Отець Іван Стус виголосив глибоку й змістовну проповідь. Співав соборний хор під управою дир. Каптія. Майже всі волиняки міста Вінніпегу взяли участь в панахиді. Панахида відбулася в місяці жовтні 1966 року.

ДЕНЬ АНГОЛА БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА.

В місяці листопаді 1966 року члени управи Т-ва „Волинь” відвідали Митрополита Іларіона, склавши йому сердечні побажання від усіх членів Т-ва „Волинь” та вручили букет квітів. Блаженніший Митрополит Іларіон висловив усім сердечну подяку. Відвідували: К. Щерблюк, П. Прихошко, А. Бондарук і Іл. Онуфрійчук.

ФІНАНСОВУ БАЗУ ІДВ СКЛАДАЮТЬ

(Виписки з бухгалтерії ІДВ від 1957—1966).

1) Т-во Волинь в Торонті, інж. Шумовський і І. Довгаль, як уповноважені ІДВ, з щорічної Колодки	\$1,663.50
2) Збірка в 10-ліття ІДВ від людей доброї волі	690.00
3) Дрібні щорічні пожертви від передплатників	499.38
4) Посмертне від св. пам. С. Гуменюка на ІДВ	100.00
5) Т-во Волинь у Вінніпезі	100.00
6) Пані Роніш — збірка в Монреалю	72.50
7) Т-во Волинь в Клівленді (1953) — збірка	62.00
8) Проф. С. Килимник і пані Л. Килимник — пожертви книжками за услуги при виданню їх книжок „Укр. Рік”	160.00

Найбільше прислужилась для нашого видавництва громада земляків м. Торонто, яка весь дохід з „Колодки” призначає щорічно на ІДВ. Всім жертводавцям Управа ІДВ складає сердечне спасибі.*)

*) У звіті доходів не подано сум, що прийшли з зарібків від продажу книг, бо їх і не було. Були лише (і то не все) покриття собівартості друку. Весь зарібок остав у неретельних післяплатників, у яких і досі лежить борг за видання, біля 2,000 дол.

Подав І. Даценко.

МАТЕРІЯЛИ ДО ЛІТОПISY І АРХІВУ ІДВ НАДІСЛАЛИ:

І. Чайковський з Дітройту — гарні фото-листівки з Волині, Школи Січових Стрільців, види Хмельника та види Полісся.

Я. Лавриченко з Аргентини — багато знімок з життя волинян у Парагваю та з Волині.

о. Ф. Кульчинський із ЗДА — фото цукроварні в Бабинці (з якої багато користало наше УПА при німцях).

Г. Тимочко з Австралії — фотографії з Волині і Полісся.

Івж. А. Кущинський з Чікаго — фота, життя волинян у Парагваю.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Св. пам. Харитон Радчук. Один з перших членів співробітників в ІДВ і член т-ва Волинь. Нар. 1895 р. в с. Яковичах на Володимирщині. Після закінчення освіти працював волосним писарем в м. Микуличин. І-шу св. війну закінчив поручником рос. армії. При Відродженню України включився в ряди армії УНР і був адютантом при штабі оборони м. Володимира перед польською армією. До Канади прибув 1949 року. Помер на серце 24. 6. 64. Похований на цвинтарі Всіх Святих. Залишив дружину, сина Сергія (адвоката), невістку Леоніду і внучок. Вічна Йому пам'ять! — Д. Бартошук.

о. Л. Квартирук. — Член ІДВ і співроб. Л. В. Згинув трагічно 4. 2. 1966 р. о 8.30 год. веч., в автовій катастрофі в Чикаго, при виконванні своїх душпастирських обов'язків в час Йордану. Нар. 1889 р. в с. Шелвів, Горох. повіт на Волині. Вічна йому пам'ять!

Бл. пам. Юрій Лукашук, — помер 23. II. 66 в ЗДА. Нар. в с. Стрільцях (Грубешів) в р. 1900 і тамже закінчив школи. Російське військо відбув охотником, а кінчив старшиною. Після революції служив у варті гетм. Скоропадського а в 1919 р. був у півн. групі армії УНР. аж до відступу. В р. 1950 виїздить до ЗДА і разом з земляками приготують працю „Історія Холмщини”. Нажаль св. пам. сотник не дочекав її появи. Замість невянучого вінка на його могилу, земляки збирають фонди на видання цієї праці. Пожертви слати на адресу: інж. Е. Пастернак, 130 Гамберквест Блвд., Торонто.

—х—

Що є зі спадком по смерті св. пам. Севастіяна Гуменюка?

В ч. 6 Літопису Волині стор. 120, подано вістку про смерть св. пам. С. Гуменюка, який по смерті залишив маєток і доручив своїм приятелям відповідно тестаменту його розподілити. У повідомленні не сказано було хто з приятелів дістав уповноваження зайнятись розподілом майна. Сьогодні нашій редакції зголошено паном М. Майбородою, що він і п. І. Мельник, яким св. пам. С. Гуменюк припоручив роздати по тестаменту майно, вони вже виконали. На правдивість цього показано і документи, та лист подяки від дружини небіжчика з краю за пачки. Про це просять нас подати в Літописі, що ми і робимо. **Ред.**

—о—

КАСОВИЙ ЗВІТ ІДВ ЗА 1966 Р. (СКОРОЧЕНО)

ПРИБУТКИ	\$1,273.11	
Сальдо на 1. I. 1966	297.85	
ВИДАТКИ		\$1,215.79
Сальдо на 1. I. 1967		355.17
		<hr/>
Білянс	\$1,570.96	\$1,570.96

Контрольна Комісія перевірила всі записи і знайшла все в порядку.

о. І. Стус — голова, **Л. Молодожанин** і **Д. Бартошук** — члени.

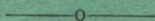
ВИПРАВТЕ ПОМИЛКИ В КНИЖКАХ:

В книжці „Остріг” д-ра П. Шумовського, ст. 34, примітка стр. 13 (внизу) написано: „Тим знаком (св. Юрія) печаталися усі князі Рюриковичі”, а треба: Тим знаком печаталася частина князів Рюриковичів. — Др. Сеніютович-Бережний.

ПОМИЛКИ В ЛІТОПИСІ: ч. 7: ст. 41 подано світлину з перебування Лесі Українки в Сан-Ремо (Італія). Під клішею пропущено, що цю рідкісну світлину взято з книжки проф. Я. Рудницького — „З подорожжя до Італії”, ст. 44, 1965. Дуже автора перепрошуємо. — Ред.

1) Релігійність Тараса Шевченка — Митрополит Іларіон, на ст. 2-й помилково подано, що книга видана накладом Видавничої Комісії Т-ва Волинь у Вінніпезі, а треба: Накладом Ініціативного Комітету при ІДВ. Така сама помилка в книжці „Дохристиянські вірування укр. народу, того ж автора.

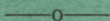
Дуже перепрошуємо Високодостойного Автора за наші невірні помилки. — Ред.

З ЖИТТЯ ВОЛИНЦІВ В ДІЯСПОРІ:

Мандрівка по землі Волинській. Союз Українок в Дітроїті ч. 81, щороку влаштовує цікаві імпрези під назвою: Мандрівки по землях України. В р. 1967 та імпреза-мандрівка буде по землях Волині. Коротка програма своєрідного свята приблизно така: Реферат про Волинь, виставка народньої ноші з Волині, виставка книжок про Волинь, а зособна видань ІДВ з волиніяни, та річей і фот з архіву ІДВ.

Треба завжди впоминатися за свої землі. В щоденнику Свобода ч. 216, 1965, проф. В. Чапленко в статті: „Ще і ще раз не забуваймо про них”, порушує важну і наболілу в душі справу відібрання від РСРС загарбаних нею чи подарованих (Польщі) українських земель Кубані, Вороніжчини, Таганріжчини, півд. Курщини, Холмщини і інш. Багато пише про ці справи місячник „Голос Лемківщини”, що вже VII рік виходить в Йонкерсі. ЗДА.

ЩО НОВОГО З ВОЛИНІЯНИ?

А. Бужанський — Ріка Прип'ять та її допливи (старі водні шляхи з Варяг во Греки). Вид. ІДВ. Ціна 1.00 дол.

Д-р Ірина Тарнавецька — Особове назовництво в Городиському Помяниківі з 1484 р. 2-ге видання накладом УВАН, ч. 30, 1965. Вінніпег.

Проф. Грановський — Сні зруйнованого замку (поезії). Ст. 144. 1964, Нью-Йорк.

Улас Самчук — На білому коні, повість. Вид. „Сучасність”, Мюнхен, 1965, ст. 234.

Buyniak, Victor. — The Galician-Volhynian Chronicle. A comparative Study of Nominal — k — Suffives. Стр. 24. 1964. Видання УВАН, Вінніпег.

Ціна 2.00 дол.

